het land van aalst

tijdschrift van de
geschied- en
heemkundige vereniging
het land van aalst

Jaargang XXXII - 1980 - Nummer 4

Noordstarfonds v.z.w.

steunt bestendig

het kultureel leven in Vlaanderen

U kunt hieraan meehelpen

door U te laten verzekeren bij

DE NOORDSTAR
EN BOERHAAVE N.V.

Groot-Brittanniëlaan 121, 9000 GENT
Tel. (091) 25.75.15

1480 1980

DE SINT-MARTINUSKERK TE AALST

Haar bouwgeschiedenis

Haar schoonheid

«De Sint-Martinuskerk van Aalst is een juweel van zuiver gotische stijl, was ze afgewerkt geweest, zou ze een model-specimen geweest zijn.»

Woorden van Prof. Dr. Arch. Stan Leurs.

INHOUD:

De zandsteen in de Brabantse gotiek.
Vroegere bidplaatsen te Aalst.
De ramp van 1380.
Praten over een nieuwe kerk.
Haar plaats in de Vlaamse bouwgeschiedenis.
De bouwmeesters: J. Van der Wouwe
H. en D. De Waeghemaeker
L. Keldermans.
De grote onderbreking.
De voltooiing van een onvoltooide.
Restauraties in de 19de en de 20e eeuw.
De brand in 1947.
Schoonheid binnen en buiten.
Kapellen en Altaren.

F. Courteaux

Met dank aan

L. Robijns, Ondervoorzitter van «Het Land van Aalst», voor het nalezen van dit artikel en M. Van den Steen, Sekretaresse van de «Vereniging voor Aalsters Kultuurschoon», voor het overtijpen van de tekst.

BIBLIOGRAFIE

A. Algemeen

- J. Bouckaert: Jacht op fossielen - Uitg. Haez. Brussel z.j.
- D. Macaulay : De Kathedraal - het verhaal van de bouw. Vertaling H. Janse - Uitg. Ploegsma A'dam 1973.
- St. Leurs e.a.: De Brabantse Gotiek - de kerkelijke bouwkunst in «Geschiedenis van de Vlaamse Kunst» z.j. - 535 blz. 335 ill.
- St. Leurs: «Geschiedenis der Bouwkunst in Vlaanderen van de X^e^ tot het einde der XVIIIe eeuw» 123 blz. 47 ill. - Ned. Boekhandel 1946.

B. Plaatselijk:

- J. Reynaert: «De Sint-Martenskerk van Aalst» 1941. Opgedragen aan Monseigneur Coppieters van Gent, ter herinnering aan de jaren dat zijn Exc. Deken was van Aalst en pastoor van de schone Sint-Martenskerk (1).
- J. Reynaert: «De kerk van den H. Martinus te Aalst» 1948 - Derde studie - Onuitgegeven documenten.
- J. Reynaert: «De ramp van de Sint-Maartenskerk te Aalst» in Het Land van Aalst, 1949 nr. 1.
- P. Matthijs: «Brand in de Oude Kerk» in Mededelingen van de Vereniging voor Aalsters Kultuurschoon, 1978 nr. 1.
- F. De Potter en J. Broeckaert «Geschiedenis der stad Aalst» Deel III 1875.
- J. Roegiers: «Les peintures murales de l'Eglise St. Martin» in Annalen van den Oudheidkundigen Kring van de stad en het voormalig Land van Aalst. 1905. nr. 6.
- P. Van Nuffel: «Alostum Religiosum» Aalst 1911.
- P. Van Nuffel: «De schilderijen van de Sint-Maartenskerk te Aalst» Aalst, 1935.
- L. Crick: «Kerstening te Aalst» De Toerist, 1938 blz. 364.
- L. Robijns: «Schatten uit de St.-Martinuskerk te Aalst» in «Tentoonstellingskatalogus» van Het Land van Aalst, 1973, nr. 6.
- K. Heireman: «Het plan de Dijn van Aalst in 1629» in Het Land van Aalst, 1976, nr. 1.

(1) Deze volksgeliefde deken, vooral gevierd als predikant, verbleef te Aalst van 1924 tot 1927.

- J. De Brouwer:	«De Geschiedenis van Lede» 1963 blz. 250 tot 258.
- Prof. Dr. Arch. S. Leurs	Nota's opgenomen tijdens voordrachten van over bouwkunst
- Prof. Dr. D. Roggen	over beeldhouwkunst
- Dr. J. Lindemans	over plaatsnaamkunde
- Br. Ferdinand	over geologie.

EEN WOORD VOORAF.

Met het verhaal van deze bouwgeschiedenis willen wij een warme hulde brengen aan wijlen Z.E.H. Kanunnik Jozef Reynaert (St. Niklaas 1.3.1873 - overleden te Aalst op 20.8.1949). Hij was Doctor in de Wijsbegeerte, Baccalaureus in de Godsgeleerdheid, Pastoor-Deken te Aalst sedert 1929 en o.m. schrijver van een driedelige studie over zijn kerk. Hij was er echt verliefd op, vooral op het koor. Wat die man gedaan heeft na de brand van 1947 om zijn kerk te verfraaien, gestimuleerd door zijn grote bewondering en de hem aangeboren kunstzin, is niet te beschrijven.

In het eerste nummer van het heemkundig tijdschrift «Het Land van Aalst», waarvan hij mede-stichter was, bracht hij verslag uit over «De Ramp van de St. Martinuskerk te Aalst». Hij besloot zijn artikel als volgt: «Van nu af is het binnenste van de kerk schoner dan vóór de ramp». Wat hij er niet bijvoegde: dat dit **zijn** werk was. Gedreven door zijn drang naar schoonheid verwierf hij de blijvende erkentelijkheid van alle Aalstenaars. Zij hebben hem dit trouwens bewezen, toen een inschrijvingslijst geopend werd na de brand, dan hebben zowel dezen die nooit een voet in de kerk zetten, als de trouwe kerkbezoekers mild bijgedragen. Het ging om «hun» kerk, het monument waarop ieder Aalstenaar fier is.

DE ZANDSTEEN IN DE BRABANTSE GOTIEK.

In onze middeleeuwse monumenten is de zandsteen een kenmerkend element, zowel van constructief als van estetisch standpunt. Spreekt de geoloog over de «Lediaan», de volksmond moemt hem «Balegemse», en de archieven hebben het over «witten arduyn». Dat de ledische zee warm was is te merken aan de fossielen vooral van dieren; slakkenhuisjes, haaientanden, numulieten. Het zand van deze zee laat zich gemakkelijk kleuren (zandtapijten van Hekelgem) en versteent gemakkelijk. Deze zandsteen is tamelijk zacht wat de steenhouwer toeliet het schematisch krulkapiteel te vervangen door het Brabants bladkapiteel en een vrijer loofwerk aan te wenden als versiering.

Deze steen waarvan de kleur varieert van melkwit tot geelbruin werd uitgebaat in een west-oost georiënteerde streek die zich uitstrekte van Balegem (O.VL.) tot in de buurt van Leuven, met als voornaamste uitbatingscentra Balegem, Meldert, Dilbeek, Vilvoorde, Laken, Steenokkerzeel. De faciliteit tot vervoer stroomopwaarts langs de Zeeuwse en Hollandse binnenwateren verklaart de sterke expansie van

de Brabantse gotiek naar het Noorden.

De groeven waar de steen «gepoeld» werd noemde men «putten». Omdat deze natuursteen in open lucht snel verhardde werd hij ter plaatse gekapt, genummerd, bewerkt en voorzien van het steenkapperskenmerk.

Het ontstaan van kalkzandsteen.

Volgens de geologie of aardkunde is het oudste gedeelte van de aardbol, het archaïcum, ontstaan door afkoeling; het bevat kristallen (Lessen, Quenast) maar geen fossielen, in tegenstelling met de bezinkingslagen die ontstonden door regen en erosie. Deze bewaren talrijke overblijfselen van de flora en vooral van de fauna; de paleontologie (versteningskunde) levert de getuigen van de vroegere plantengroei en meer nog van de toen levende dieren.

Naast het archaïcum kent de geologie vier grote tijdperken.

Het primair treft men te Aalst aan op een diepte van 204 m.

Het secundair heeft het krijt als jongste formatie; te Aalst treft men het aan op 120 m.

Het tertiair is voor ons gekenmerkt door het onstaan van de Ledische zee.

Het kwartair kende de leemvorming, ook te Aalst.

Ons interesseert het tertiair met het eoceen als jongste formatie, tevens de dageraad van onze fauna. In dit eoceen onderscheidt de geoloog een bovenlaag met het Bartoniaans te Asse, en het Lediaans te Lede; een middenlaag met het Brusseliaan en het Ieperiaan; een onderlaag met het Landiaan, te Aalst op 126 m: bevat veel water.

De eerste bewoners van deze eoceen-zeeën waren eencellige schaaldiertjes, gekend als numilitis: men hield ze vroeger voor versteende munten.

Door de ontbindende kracht van het water kwam de kalk en de schelpen los en zijpelde door naar de eronder liggende zandlaag, miljoenen jaren later kwamen kalk en zand tot steenvorming, de kalk is het cement dat de kwartskorrels verbindt.

«Putten» in de omgeving van Aalst.

A Meldert

In ons gewest is de eerste georganiseerde zandsteen-uitbating deze van Meldert-Hekelgem, dank zij de abdij van Affligem.
De eerste abt, Fulgentius, had als monnik verbleven te Verdun, hij wist waar hij ervaren steenhouwers kon vinden voor de opbouw van het kloosterkerkje (1086). Hij nodigde deze «bikkeleers» uit om zich hier te vestigen, wat aanleiding gaf tot het ontstaan van een Waalse nederzetting in onze Dietse streek Dr. Jan Lindemans erkent talrijke Luxemburgse migratienamen die hun plaats van afkomst verraden: Anselier (Anlier), Doment (Thiaumont), Kespier (Chassepierre), Mazits (Messaney), Nievel (Noville), alsook Verduin (Verdun). Andere romaanse vormen vinden wij in Kravaal (car=steen, valles=dal), Graatbeek (gradus=trap die naar de beek leidt), Rouweyt (ruette), Bajoul (baliolum=balie), Bruwier (bruyère), Ronkier (ronquière=braambos), Rozier (rietbos), Fossel (grachtje) enz. Vlaamse plaatsnamen herinneren eveneens aan de uitbatingen: het Poelbos, de Klokput, de Duivelsput; het hof te Putte dat gebouwd werd door de Paters bij de Putstraat; «de Huizekens» werden bewoond door de kappers die op het «Travoljeveld» de steen bewerkten. Toen de ontginning bij het hof te Putte verlaten werd heette het lange tijd «Hof te Woestijne».

Wanneer Franco, de tweede abt, begon met de opbouw van een grote romaanse abdijkerk in 1129 beschikte hij over de nodige bouwlieden.

Het eerste geschreven bewijs dat Affligem eigen steenpoelen bezat dateert van 1151. Op de Aart bij de Dender beschikten de Paters over een eigen stapelplaats; in 1250 bekwam de abdij vrije doorvoer tot in het Land van Kleef (Duitsland), kort daarna ook naar Nederland. De steen van Meldert is duidelijk te erkennen aan zijn geel-bruine kleur. Niet alleen Affligem maar ook de parochiekerken van Meldert, Hekelgem en Baardegem, de kerktoren van Moorsel, de kelder van het Aalsters Schepenhuis, het gebiedhuis van 1475, de Sint-Martinuskerk en nog vele andere gebouwen zijn «al van goeden Haffelghemschen steen».

B Lede.

De «witte vlaemsche arduyn» van Lede was harder dan de Balegemse en werd vooral gebruikt voor wegenaanleg. Lede heeft vier «putten» gekend: bij de grote kapel te Overimpe, in de nabijheid van de windmolen bij het kerkhof, op de Grote kouter en in de Wan. Volgens de oudst bewaarde kerkrekening (1462-63) bezat de kerk eigen «arduyngroeven». De gepoelde steen kon worden ingescheept op de Dender te Hofstade of op de Schelde te Wetteren of te Wichelen.

Te Aalst werd hij gebruikt voor de opbouw van de Bueneghemtoren (1471) en van een vestingtoren bij de Nieuwstraatpoort (1506), te Hulst voor de kerk, de waterpoort en het schepenhuis; verder voor een sluis te Berlare, een watermolen te Dendermonde, verwerkt, o.m. aan de St. Baafs- en aan de St. Michielskerk te Gent.

Leedse steen werd geleverd aan steenhouwers van Gent, Ieper, Antwerpen, Lokeren, Overmere, Eeklo, Zele, Grembergen en Wetteren; ook aan de abdij ter Duinen, de St.-Jansabdij te Evergem, de Jezuïeten te Kassel en te Leuven. Gedurende de hongerjaren werden een miljoen «Kalsijden» gelegd tot verbetering van gemeentewegen; in 1849 werkten 40 à 50 man aan de weg die Lede verbindt met Hofstade. De 15e, 16e, en 17e eeuw waren stellig de drukste periode van de ontginning; een veertigtal steenhouwers komen voor in de kerkrekeningen tussen 1468 en 1714. Zelfs komen er enkele Waalse namen in voor, wellicht werd er rond 1639 beroep gedaan op vreemde arbeidskrachten.

C Bambrugge.

Op 1 km. van de dorpskom, iets ten N. van de steenweg Aalst-Oudenaarde, ligt in de flank van een heuvel «de Steenberg». Tot voor de tweede wereldoorlog was de verlaten put van ca 4 à 5 ha een geliefd ontspanningsoord voor de jeugd: vooral zocht men er naar haaientanden.

In 1934 voerde de groep Staf Bruggen er zelfs een openluchtspel op van Paul de Mont. Eerste uitbaters van de Steenberg waren de Romeinen, zij lieten er zelfs hun gereedschap achter. De verlaten put werd overwoekerd. Van latere ontginningen getuigen nog vele huisdorpels en putdeksels in het dorp.

In het midden van de 20e eeuw werd de Steenberg een zanduitbating. Onder ongeveer 60 cm. humus, 5 à 6 cm. leem, 10 à 70 cm. klei en een dunne laag tuf of zandoer (ijzerhoudende aarde) trof men er achtereenvolgens aan: een schelplaag waarin de holten van de schelpen voorkomen (alleen bruikbaar als siersteen), verder een laag witte zandsteen van 30 à 40 cm., nog 5 cm lager een tweede laag bouwsteen; een bewijs dat de zee hier op verschillende tijdstippen aanwezig was.

De steen bestaat uit wit-geelachtig zand, is zeer fijn van korrel en bevat:
- tanden van haaien, van zaag- en zwaardvissen, van karpers.
- als fossielen: numulieten, zeeëgels, inktvissen, zeesterren, zeewormen.
- schaaldieren, slakkenhuisjes, schubben, pantsers van schildpadden.
- stukken ijzeroer.

Bambrugse steen is zeer hard, weerstaat aan hitte en vorst, verslijt slechts 1 mm. per eeuw. Toen de spoorlijn Aalst-Burst werd aangelegd stootte men op een steenlaag van dezelfde samenstelling als de Steenberg. De Bambrugse werd aangewend bij de opbouw van het station van St. Pieters (1911-13), de grote Post, het nieuw Seminarie en de restauratie van de St. Michielskerk, alle te Gent. Verder nog gebruikt bij de oprichting van Hollandse watertorens, het kasteel van Zoutleeuw, het nieuw Gerechtshof te Oudenaarde.

In 1919 werd de Steenberg verkocht aan de maatschappij «Gobertange» (2) die vaak steen aankocht voor het herstel van Hollandse monumenten. Sedert 1925 wordt er nog alleen zavel gedolven, nu staan er enige zomerhuisjes, wat het verder wordt weten wij niet.

D Balegem.

De groef van Balegem kende haar bloeiperiode in de 15e - 16e eeuw, alhoewel wij de eerste meester steenhouwer met naam slechts ontmoeten in 1668. Dan is het dat de raad van Vlaanderen een Bruggeling veroordeelt tot het betalen van een som geld aan de steenhouwer Willem Simon voor de aankoop van 100 voet Balegemse steen. De oude monumenten van de stad Gent zijn gebouwd met Balegemse, evenals het laat-gotische stadhuis van Oudenaarde (1526-37). Deze steen werd doorheen gans Vlaanderen gebruikt bij het bouwen van kerken en stadhuizen, eveneens in Wallonië en Nederland ('s Hertogenbos, Middelburg, Veere).

In een aanbesteding voor het leveren van bouwmateriaal tot vergroting van de St.-Baafskerk te Gent (1551) lezen wij dat «al die voorseyde arduyn.. moet zijn van Bedsbeerck, Lede, Oosterzele ofte Baeleghem, ende gheen andere, al goed lovelick ende waerlijck goet».

Verlaten sinds de 18e eeuw werd, op voorstel van Minister Rogier, de uitbating van de «steenkapperij» (zo heet dit in Balegem) hernomen in 1848 tot bestrijding van de ekonomische krisis. De steen werd toen gebruikt tot het afboorden van de steenweg Balegem-Scheldewindeke. Deze uitbating was echter van korte duur, evenals de pogingen die werden aangewend in 1866, 1897 en 1915.

Sedert 1966 worden massa's Balegemse aan de oppervlakte gebracht door de uitbater van een zandgroeve, de steen wordt graag gebruikt door de beeldhouwers-kunstenaars uit de Aalsterse akademie, ze hielden een geslaagde openluchttentoonstelling in de Zwalmmolen te Munkzwalm.

De bossen op onze rechterzijde zijn alle gewezen zandgroeven.

(2) Tussen 13e en 16e eeuw werden in Brabant belangrijke monumenten opgetrokken in zandsteen, afkomstig van Gobertange; dit is nu een wijk van de gemeente Mélin (Ned. Malen), gelegen in Waals-Brabant nabij de Gete en op 13 km. ten Z. van Tienen. De grijs-witte kalkzandsteen van Gobertange werd vooral gebruikt voor

E. Vilvoorde.

Aangezien de bouw van de kranskapellen van de St. Martinuskerk gebeurde met Vilvoordse zandsteen willen wij ook deze uitbating vermelden.

Vilvoorde dat reeds in 1192 stadsrechten bekwam, was tijdens de middeleeuwen een centrum van natuursteengroeven, tevens een voorname opslag- en verkoopplaats van dit bouwmateriaal. Te Grimbergen - op een vijftal km. van Vilvoorde - hebben tal van woningen nog hun gevel bewaard, opgetrokken in de karakteristieke melkwitte zandsteen. In dezelfde abdijgemeente treft men nog talrijke vijvers aan, vroeger putten waaruit steen werd gepoeld. Deze zijn nu ter plaatse gekend als «scheiputten» misschien een vervorming van het frans «schiste» (schilfersteen), duits «schiefer» (gelaagd gesteente). Zo hard was deze steen dat de beitel van de kappers om de twee dagen moest worden geslepen.

HOE BOUWDE MEN KERKEN IN DE MIDDELEEUWEN ?

De toenmalige bouwmeester leefde in een droomwereld; in zijn verbeelding rijpte een schoonheidsbeeld dat hij projekteerde in een bouwplan. Wellicht wist hij dat hij de voltooiing van zijn geestesprodukt niet zou beleven, vooral als het ging om grootse verwezenlijkingen, zoals de katedralen van Antwerpen en Mechelen. Levenslang zou hij er zich voor inspannen om desnoods zijn taak over te dragen aan zijn leerlingen, vertrouwd met zijn scheppend werk en met zijn opvatting van de vormgeving.

Dikwijls hoorden wij de vraag stellen: «Hoe slaagde de middeleeuwse mens er in alleen met mankracht of door primitieve middelen deze zware stukken te versjouwen en op te tillen op dergelijke hoogte?»

Gewoonlijk werd de zandsteen op de plaats van uitbating zelf bewerkt naar de plannen van de bouwmeester. Bij de bouwwerf stonden één of twee loodsen; een voor de metselaars en mortelmakers, een tweede voor de timmerlui, de smeden, de dekkers enz. (3).

Te Aalst werd alvast begonnen met de buitenmuur van de koorkapellen, gevolgd door het oprichten van zuilen die het plaatsen van dakspanten boven de kooromgang moest toelaten.

Voor het ophalen van de stenen en de specie werden twee hijstoestellen gebruikt: de «windas» die had geholpen bij het ophalen van de balken voor de bekapping zou nu ook dienstig zijn om «het tredrad» naar boven te brengen. Daarin liepen één of twee mannen, het hijstouw werd om een stevige as gewonden, daarmee konden zware lasten naar de bovenbouw worden gebracht.

(3) Toen het Vleeshuis te Aalst rond 1630 bouwvallig geworden was werd de nering verzocht het af te breken tot versiering en verbreding van de Markt. De stenen, voortkomend van de afbraak, werden aangewend tot het bouwen van het «werckhuys» voor de kerk, van aan de ingang van de bidplaats tot aan het huis van Jan Beeckman, schrijnwerker.

Om de gewelven aan te brengen werd een steiger (stellage) geplaatst. Op de pijlers werden houten geraamten (formelen) bevestigd die, als tijdelijke luchtbogen, de gebogen ribben van het kruisgewelf moesten dragen. Eens de ribben klaar werden de gewelfvelden van onderaan opgemetseld, waar de ribben samen kwamen plaatste men de sluitsteen.

Met trots zagen onze voorouders het machtige bouwwerk oprijzen, ook al werd de groei af en toe geremd door geldgebrek, besmettelijke ziekten of oorlogsgruwelen. Maar de boer, hij ploegde voort... en ook de metselaar, hij herbegon steeds met nieuwe moed...

WAT AAN DE SINT-MARTINUSKERK VOORAFGING.

Over de oude bidplaatsen, voorgangsters van de vijf eeuwen oude parochiekerk van Aalst, is weinig bekend.

De stichting van een cella door St. Ursmaar van Lobbes (+ 713) wordt o.m. bevestigd door documenten die spreken over de «Sint Ursmaelsmeersch», gelegen tussen de Kapellepoort en de Dender, ongeveer op het huidige Stationsplein.

Een levend toponiem dat hieraan herinnert is de Kapellestraat, oorspronkelijk een smalle bee-weg die leidde naar de «Sint Ursmaelscapelle»; deze verdween in 1380.

In de Karolingische tijd werd hier een «Zelhof» met bidplaats opgericht. Naar deze stichting verwijst Johanna van Constantinopel wanneer ze het heeft over een «stuk grond waarop onze kapel te Aalst was gelegen en die Zelhof wordt genoemd». Deze erfvloer - de gebouwen waren toen reeds verdwenen - stond ze af in februari 1241 om er een hospitaal op te richten. Zij voegde er wel aan toe dat de kapelaan zal worden aangesteld met goedkeuring van de graaf van Vlaanderen, alsook dat «telkens wij of onze erfgenamen naar Aalst zullen komen, de kapelaan van voorzegd hospitaal ons zulkdanige dienst betone als ons betonen die overige kapelanen van onze andere Kapelanieën en domeingoederen (de nostris aliis capellis et villis); het ging dus wel degelijk om een «eigen kerkje».

Op de bouw van de burcht ca. 1050 zal stellig de bouw van een «vrije» kerk gevolgd zijn. Zou dit echter toen niet gebeurd zijn dan zou ongetwijfeld Iwein, heer van Aalst tussen 1128 en 1145, daarvoor hebben gezorgd; hij was toch de weldoener van de abdijen te Ename, Veurne, Stavele, Mesen, tevens stichter van de abdij van Drongen waar hij en zijn vrouw Lauretta werden begraven. Wat er ook van weze, in 1150 was Aalst gekend als dekenij. Stellig is deze «vrije» kerk door de Heren van Aalst opgericht op de plaats waar nu de St. Martinuskerk oprijst: niet ver van de ingang van de burcht, vlak bij de eerste markt

(de Oude Vismarkt), in de site - kiemcel van een nieuw gemeenschapsleven - nabij de Dender maar op een verhevenheid die haar zou behoeden tegen overstromingen. Over het uitzicht van de bidplaats die aan de Sint-Maartenskerk voorafging is weinig gekend. Het schepenboek van 1423 vermeldt het plaatsen van «ogiven», het ging dus om een gotisch gebouw. Verder vernemen wij dat de kerkmeesters in 1442 heel wat Affligemse steen aankochten voor het bouwen van een nieuwen «beudick» die in 1447 gedekt was met schaliën. Toen deze kerk was afgewerkt telde ze 21 altaren.

1380 - 1480

Nu wij het vijfde eeuwfeest mogen vieren van onze «Oude Kerk» valt het op dat, precies honderd jaar voor aan de opbouw werd begonnen, onze stad vreselijk werd geteisterd.

In 1380 lag Aalst platgebrand, de inwoners waren gevlucht, handel en nijverheid lagen stil, de armoede was groot en de stadskas leeg. Met moed zetten de Aalstenaars zich aan de heropbouw, het zou echter tot het midden van de 15e eeuw duren om de gevolgen van de ramp te boven te komen, maar ze slaagden met brio, een wind van optimisme woei over de heropgebouwde stad, kloostergemeenschappen kwamen binnen de stadsmuren de veiligheid zoeken, de welstand keerde terug.

In deze rustige sfeer konden de inwoners belangstelling opbrengen voor niet materiële behoeften: uit de broederschappen van Sint-Katheline en van Sint-Barbara groeiden de rederijkerskamers: de Catharinisten, de Barbarakamer.

Terwijl **Georges Chastellain** uit het Land van Aalst (1404-1474) als hofhistoriograaf van Philips de Goede de geschiedenis schreef van het Gulden Vlies, perste **Dirk Martens** (ca 1446 + 1534) hier zijn eerste wiegedruk met vermelding «Gedrukt te Aalst in Vlaanderen 1473». Te Leuven was hij de eerste magister-drukker van de Alma Mater, in de Nederlanden was hij de eerste die Grieks en Hebreeuws drukte voor het Drietalen College. Een tijdgenoot van Dirk Martens, **Pieter van Edingen,** leerde hier het ambacht van legwerker en liet zich daarna in het Poortersboek te Brussel inschrijven als Pieter van Aalst. Hij was «tapitsier» èn van de Keizer èn van de H. Stoel. Onder zijn leiding werden, naar kartons van de grote Rafaël, tien wandtapijten uitgevoerd voor de Sixtijnse kapel die bewaard worden in het Vaticaan. Zijn werken zijn over heel de wereld verspreid, soms is de naam «Aalst» erin geweven. Hij heeft de gouden tijd van het Brusselse wandtapijt ingeleid.

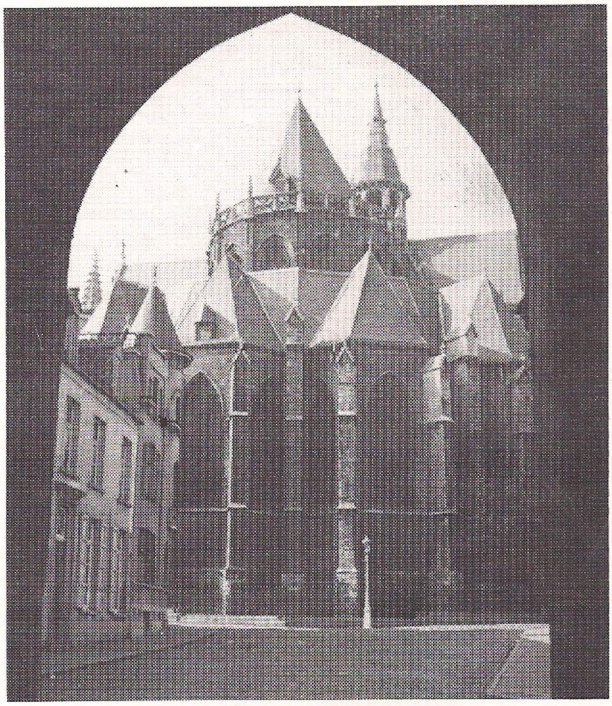

Zicht op kooromgang en schip.

PRATEN OVER EEN NIEUWE KERK.

Voor onze gewesten was de 15e en een deel van de 16e eeuw een periode van drukke bedrijvigheid, vooral op gebied van kerkenbouw. De betrekkelijke welvaart en de veiligheid waarover onze gewesten zich onder de Burgondische hertogen mochten verheugen is daaraan niet vreemd, gepaard aan het godsdienstig animo dat toen bij het volk leefde.

Ook Aalst genoot van die groeiende welstand; het kleine nest van amper 4000 mensen werd aangegrepen door de bouwkoorts. Alhoewel ze beschikten over een fatsoenlijke bidplaats, toch wilden ze de omliggende dorpen en steden imponeren door het oprichten van een reuzenkerk, aangepast aan de kunststroming van de tijd; ze zouden er de meest bekende bouwmeesters voor onder de arm nemen: de De Waeghemaekers en de Keldermansen.

Aan zo een grootse en dure onderneming werd zeker niet lichtvaardig begonnen. Stadsbestuur en kerkraad lieten zich voorlichten door betrouwenswaardige architekten die optraden als reizende consulenten (4).

Dit zal ook te Aalst het geval geweest zijn, al hebben wij hierover geen documenten bij de hand. De besprekingen die te Gent aan de oprichting van een nieuw stadhuis voorafgingen zijn zo illustratief voor de bouwgeschiedenis dat wij ze hier in het kort aanhalen.

Aan de stedelijke bouwmeester en aan een lid van het Gents metselaarsgilde werd in 1516 gevraagd dat ze beiden een ontwerp zouden voorleggen. Daarna werden ze uitgestuurd om overleg te plegen met bouwmeesters uit Brussel en Vilvoorde, tevens werd een plaatselijke commissie aangesteld. Ten slotte werd contact gelegd met de toenmalige architekten van de Antwerpse katedraal: Domien De Waeghemaeker en Rombout Keldermans bleken bereid om een ontwerp te leveren. De eerste steenlegging had plaats op 10 maart 1517, maar pas op 29 januari 1518 werd het contract ondertekend. Aan de uitvoering van dit plan verleende de stedelijke bouwmeester zijn materiële medewerking.

Wij mogen aanvaarden dat te Aalst een zelfde werkwijze zal gevolgd zijn, zij het dan ook op een meer bescheiden wijze. Gewoonlijk werd het werk geleid door twee mannen: de bouwmeester die toezicht hield op de uitvoering en een beheerder, belast met de materialen en de werkkrachten.

(4) Bij de heropbouw van de toren van St.-Pieter te Leuven waren problemen gerezen; Herman De Waeghemaeker en Andries I Keldermans werden in 1481 geconsulteerd. Dezelfde grootmeesters begaven zich samen naar 's Hertogenbos om het werk in de St. Janskathedraal op te meten met het doel het loon van de bouwmeester te bepalen.

Te Aalst hield de gemeentelijke bouwmeester toezicht op de verwezenlijking van het plan dat, naar onze mening, ontworpen was door Herman De Waeghemaeker «meester-warcman van onser Vrouwenkercke tAntwerpen». Zijn persoonlijke bouwopvatting die hij te Antwerpen meermaals realiseerde komt hier opvallend tot uiting, hij zal hier trouwens in 1489 aangesteld worden als bouwmeester.

DE PLAATS VAN DE SINT-MARTINUSKERK IN DE VLAAMSE BOUWGESCHIEDENIS.

Bij de vijfhonderdste verjaring past een bondig overzicht van het verloop van de gotiek in Vlaanderen.

De vroeg-gotiek is gekenmerkt door het gebruik van de Doornikse blauwe steen als bouwmateriaal; gedurende de eerste helft van de dertiende eeuw werd begonnen met de opbouw van de St. Niklaas- en de St. Jacobskerk te Gent, met de Pamelekerk en met het koor van St. Walburgis te Oudenaarde.

Na deze Scheldegotiek ontstond een differentiatie volgens de verschillende gouwen; omstreeks 1400 kwamen partikularistische neigingen van deze regionale bouwscholen tot ontplooiing, beïnvloed door het voorhanden zijnde materiaal: de kustgotiek met de baksteenklei, de Brabantse gotiek met de witte zandsteen, de Demergotiek met de ijzerzandsteen.

Onder deze varianten heeft de Brabantse de meeste betekenis. Zij bestrijkt een gebied dat als uiterste punten heeft Hulst, Antwerpen, Zoutleeuw, Halle en... Aalst. Men vergete niet dat de streek tussen Dender en Schelde - het Land van Aalst - eens deel uitmaakte van de Brabantgouw en ten allen tijde het kenmerk droeg en nog draagt van een overgansgebied, niet alleen bodem- en taalkundig, maar ook ekonomisch, heraldisch en kunsthistorisch.

Zijn de oudste gevels van het Aalsters Schepenhuis (ca 1225) de eerste varianten van de burgerlijke Schelde-vroeggotiek, de Sint-Martinuskerk behoort tot een groep kerken die te Antwerpen op het einde van de gotische periode werden opgetrokken; alle dragen ze de stempel van de Antwerpse grootmeesters vader en zoon De Waeghemaeker.

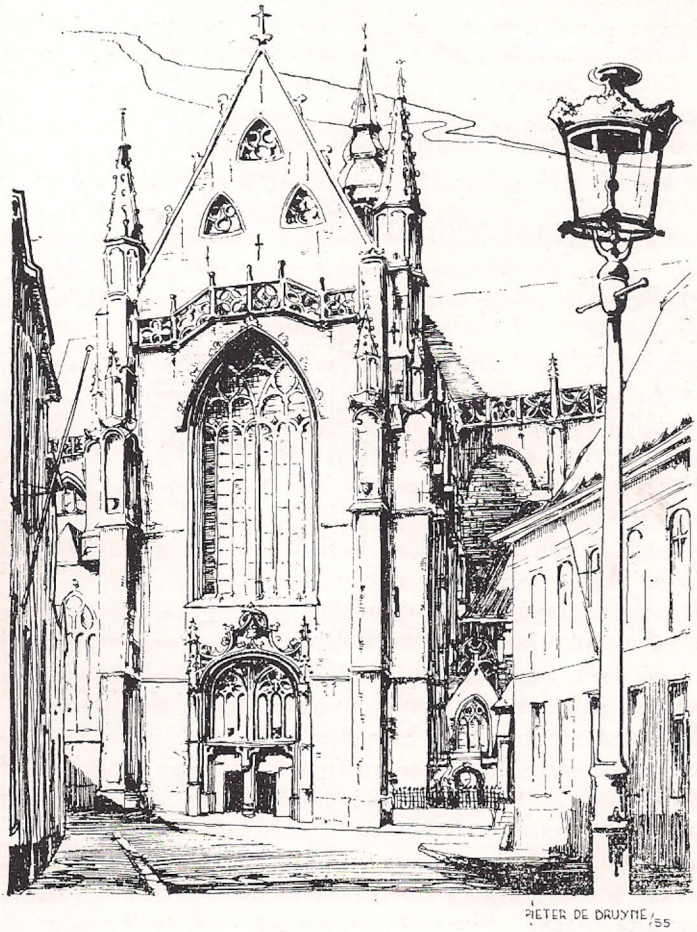

Dwarsgevel Pontstraat - tekening Pieter De Bruyne

DE OPBOUW VAN DE SINT-MARTINUSKERK BEGINT.

Tot in de late middeleeuwen werkten kerkelijke en burgerlijke instellingen samen; de opbouw van dit grote werk zou trouwens niet mogelijk zijn zonder toelagen van het stadsbestuur.

De eerste vermelding vinden wij dan ook in de stadrekening van 1479-80:«...in helpen ende voordernessen vanden nieuwen warken vander kerken van Aelst, twelck zonder tsecours vander stede gheensins en zoude connen noch moghen volcommen.» Daarom wordt aan de kerk, «den pacht vander koxtassize», d.i. een belasting op de verkoop van bier en wijn, toegewezen. Het volgende jaar geeft de stad een tweede hulpgeld voor het werk «dat begonnen ende up handen es up doofthende vanderprochiekerken te Aelst, die op feestelike daghen vele te cleene es omme de menichte vanden insetenen (te bevatten)».

Wij vernemen hier dat begonnen wordt achter het hoofdaltaar en dat de toenmalige kerk te klein was. Zo klein was deze bidplaats toch niet; het jaarboek van de H. Geest, vernieuwd in 1477, vermeldde immers veertien altaren en zeven kapellen. Het nieuwe plan voorzag 23 kapellen en 30 altaren,het geheel beheerst door een 130 m. hoge westtoren (4).

De stad zou één derde betalen in de kosten en dus het tekort van de opbrengst der accijnsrechten moeten aanvullen.

De werken begonnen onder de leiding van de gemeentelijke «meester-metser» **Jan van der Wouwe**, vermoedelijk een Brabander; hij had gewerkt aan de abdij van Scheut te Anderlecht en gebruikte melkwitte zandsteen, een kenmerk van de Vilvoordse «putten».

Begonnen werd met de bemanteling van het koor. In steen van klein formaat rezen de buitenmuren van de zeven kranskapellen om het hoofdaltaar heen, naar het voorbeeld van het Sint-Romboutskoor. Dit Mechels bouwwerk is een grootscheepse prestatie, wellicht aansluitend bij de Franse klassieke katedralen uit de dertiende eeuw, al is het niet onwaarschijnlijk dat de bouwloods van de Dom van Keulen - begonnen in 1248 - hier ook zijn invloed heeft laten gelden. Keulen was immers een stad waarmee de Brabantse steden drukke handelsbetrekkingen onderhielden. Wat het ook weze, in 1342 was de Mechelse kerk vernield door brand. Kort daarna kwam dan het huidige koor met zijn zeven straalkapellen tot stand, Sint-Rombouts zou het prototype worden van tal van bedehuizen: Leuven, Lier,

(4) zie maquette van de afgewerkte Sint-Martinuskerk in gips op schaal van 1/50 naar tekening van bouwmeester Jozef De Vos, uitgevoerd door Leo De Vos en zoon in 1930. Ze wordt bewaard in het stadsmuseum van Aalst.

Mons... en Aalst. Te Mechelen strekte de bouwbedrijvigheid zich uit over nagenoeg 2 eeuwen en omvatte zes Keldermans-generaties (1375-1550).

Te Aalst vorderden de werken traag, reeds een eerste maal onderbroken door een zware pestepidemie. In 1483 ordonneerde het stadsbestuur een novene «ter eere van God en van minen heere Sint-Anthonissen». Twee jaar later gedurende september, oktober en november, bezweken hier een duizendtal inwoners, voor menige deur hing de akelige strowis, een deel van de burgerij was de stad ontvlucht, de verering van Sint-Rochus zou Arnout en de andere pestheiligen langzamerhand verdringen.

Bij de verdere opbouw doet zich een merkwaardig feit voor. De kerk krijgt een meer ontwikkelde plattegrond; van de zeven kapellen die het koorhoofd afsluiten worden de vijf middelste gecombineerd tot een verdubbelde kooromgang, zodat wij hier herinnerd worden aan de bekende plattegrond der abdijkerk van Saint-Denis bij Parijs in 1140. Door het weglaten van de scheidingsmuren bekomt men vrijstaande zuilen waaruit de gewelfribben oprijzen.

Heeft men hiermee een estetisch (en ten volle geslaagd) effekt betracht, of lag de bedoeling voorhanden hier een dubbele omloop te verwezenlijken om de omgang te vergemakkelijken? Is deze kunstgreep het werk van Van der Wouwe, van Joost d'Otter (5) een Aalstenaar die meester warcman was te Gent, of van Herman De Waeghemaeker, daar kunnen wij niet op antwoorden.

(5) De familie d'Otter was een gekende Aalsterse metselaarsfamilie.
Gijzelbrecht werkte aan de voltooiing van het belfort (1422)
Jan, stadsmeester, werkte o.m. aan de borstwering van het belfort (1460). Ook werd hij naar Oudenaarde gestuurd om er de stadspoorten te bekijken, achteraf werd het bollewerk bij de Nieuwstraatpoort onder zijn leiding opgericht.
Joost, bouwmeesterr te Gent maakte de tekening van een nieuw gebiedhuis in 1474 en verrichtte in 1486 nog aanzienlijke werken in onze stad. Maakte hij het plan voor het koorhoofd van de kerk ?

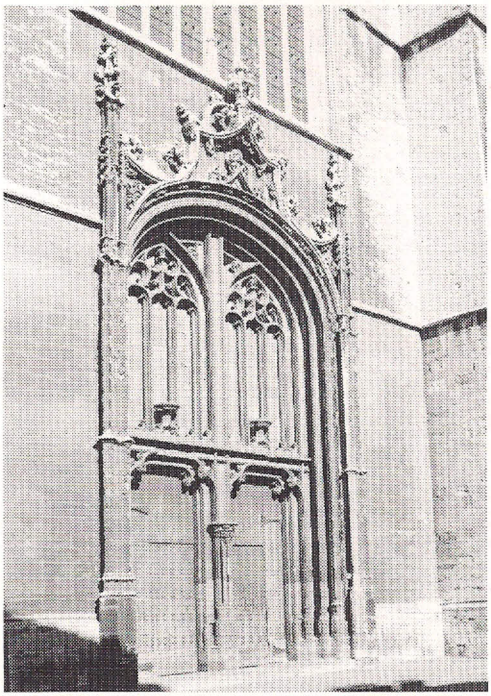

Portaal Pontstraat - foto F. Van Schuylenbergh.

Het koor wordt opgetrokken.

Herman De Waeghemaeker (+ 1502) was de man die van 1472 tot aan zijn dood werkte aan de Antwerpse katedraal, samen met Matthijs Keldermans, oom van de grote Mechelse bouwmeester Rombaut Keldermans. Eerst toen hij klaar was met de opbouw van de Sint-Willibrorduskerk te Hulst dacht Herman aan de kerk van Aalst.

Op 8 maart 1489 sloot hij hier een kontrakt af met «de prochiaen, de proviserers ende bezorghers vanden nieuwen warcke vander prochiekerken, metsgaders scepenen ende ontfanghers ». Voor zijn optreden als «meester warckman» zou hij een jaarlijks pensioen genieten van vier ponden. Daarbij bekwam hij een speciaal loon, vermeerderd met «de costen ende dachuren» wanneer hij hier zou verblijven. Voorzien was dat zijn zoon Hiëronimus hem soms zou vergezellen; kwamen ze samen, er zou toch maar één vergoed worden.

Uit deze afspraak blijkt dat hij zijn werk te Antwerpen niet in de steek liet, te meer dat hij een plan klaar had voor de bouw van de St.-Jacobs aldaar, plan dat hij reeds zou beginnen uit te voeren in 1491.

Voor het optrekken van het koor gebruikte hij zandsteen met een geel-bruine kleur, vermoedelijk uit de Affligemse putten: Meldert, Hekelgem (Boekhout). Ook is de steen van groter formaat dan deze die werd aangewend bij de opbouw van de koorkapellen.

Wat het interieur aangaat lijken de Antwerpse kerken in de basilikale stijl waaraan vader en zoon De Waeghemaeker werkten, op de plattegrond na, de ene van de andere afgekeken: Sint-Jacobs (1491), Sint-Walburgis (1499) nu gesloopt, Sint-Andries (1514), Sint-Paulus (1530).

De Aalsterse Sint-Martinus draagt dezelfde kenmerken; er is het contrast tussen de bonkige, gladde rondzuil met het Brabantse kapiteel en de verfijnde bovengeledingen. Ook de versobering is algemeen: buiten vallen de luchtbogen weg, wat het interieur betreft wordt het triforium herleid tot een eenvoudige borstwering.

Op het einde van de vijftiende eeuw is de kooromgang overwelfd en minstens toch bruikbaar. Was dit niet het geval geweest, het St.-Gorikskapittel van Haaltert zou in 1495 niet zijn overgebracht; een kapittel van 12 kanunniken heeft niet enkel een altaar, maar ook een gestoelte nodig. Trouwens de gewelfschildering van de Rozekranskapel achter het hoofdaltaar vermeldt het jaartal 1497.

Domien De Waeghemaeker (+ 1542). Na de dood van zijn vader zal Domien de leiding overnemen van de opbouw van de O.L. Vrouw-, de St.-Jacobs-, en de St.-Walburgis, alsook de verdere afwerking van St.-Gummarus te Lier en waarschijnlijk ook van de St.-Martinus te Aalst.

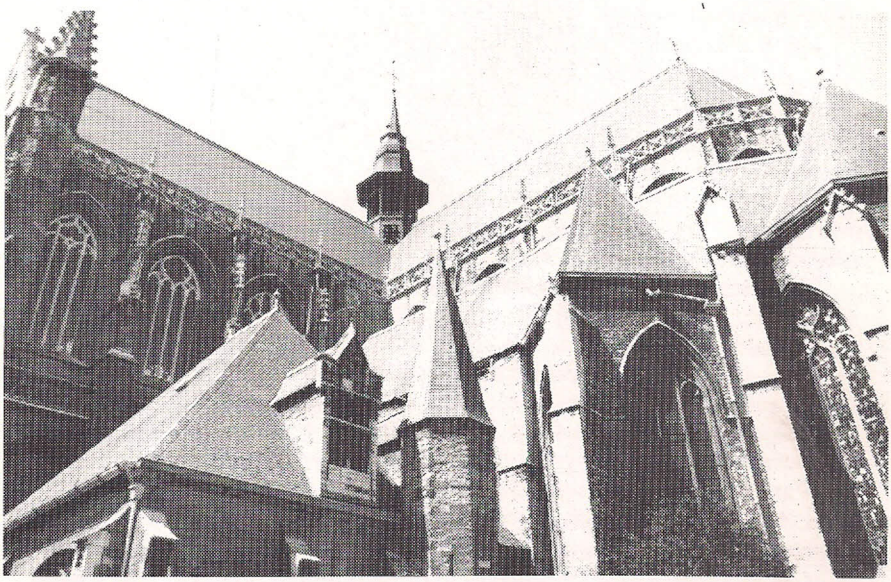

Algemeen zicht - foto H. Van Speybroeck.

Hier zal zijn voornaamste taak bestaan in het optrekken van de zuidelijke dwarsarm, de afwerking van het hoogkoor en de bouw van een kapittelzaal.

Dat een zuil van de viering bij de dood van Herman reeds bestond is duidelijk te zien. Het kapiteel van de eerste zuil van het zuidelijk transept staat niet op gelijke hoogte met de zuil waartegen zij aanleunt.

Was «den beudick ter pontstraeten waert» in 1525 reeds gedekt met schaliën, afgewerkt was hij nog niet. Het was eerst op 4 juni 1554 dat Karel V een gekleurd raam schonk, er aan toevoegend dat «op dit ogenblik de werken aan de zuidzijde zo ver gevorderd zijn dat de tijd is aangebroken om te zorgen voor een raam».

Niet alleen heeft Domien een kwart eeuw gewerkt aan de zuidelijke transeptarm naar het oorspronkelijke plan, ook het hoogkoor moest nog verder worden afgewerkt. In Sint-Gummarus te Lier waar vader en zoon De Waeghemaeker optraden als meesters, was het koor klaar in 1569, maar het werd toch eerst 55 jaar later gewelfd!

Te Aalst vertrekken de diensten op de dekplaten van de kapitelen onder de vorm van vlak afgeslepen puntstaven; gekomen op de hoogte van de borstwering gaan ze plots over in sierlijke drielingzuiltjes; stellig waren hier twee verschillende bouwmeesters aan het werk.

In 1525 werden boven het hoofdaltaar de eerste drie «voyen» geplaatst: bedoeld worden drie vakken van dit tot borstwering gereduceerde triforium. Al was Domien op dit ogenblik te Aalst niet meer in dienst, de tekening ervan in laatgotisch visblaasmaaswerk is stellig van zijn hand; we treffen ze ook aan in St.-Jacobs en St.-Paulus te Antwerpen.

Ook de bouw van kapittelzaal van kanunniken, gelegen naast de voormalige sacristie, nu gebruikt als winterkapel, wordt aan Domien toegeschreven, de muurschildering dateert van ca. 1510.

Domien De Waeghemaeker en Rombout II Keldermans waren sterk verbonden grootmeesters ten tijde van de Brabantse gotiek. Hoogtepunten in hun samenwerking waren vooral de opdracht tot het bouwen van het Gentse Stadhuis in 1518 en van de Antwerpse Nieuwe Beurs in 1527-1531 (6).

Beide ondernemingen verplichtten Domien de verdere opbouw van de Aalsterse bidplaats over te laten aan een betrouwbaar grootmeester: Lauwereyns, de neef van Rombout II, was hiervoor de aangewezen man.

Lauwereyns Keldermans (+1534) volgde zijn oom op als stadsbouwmeester te Mechelen.

Met Rombout II werkte hij aan de St. Romboutstoren, aan het paleis van de Grote Raad te Mechelen, aan de kerk en het kasteel van Hoogstraten. Zelf voerde hij herstellingen uit aan het Brusselse

(6) Rombout II Keldermans werd door Karel V benoemd tot «Opperbouwmeester van de Nederlanden» en verheven in de adelstand.
- De Bouw van het Gents stadhuis werd reeds stop gezet in 1533.
- De Nieuwe Beurs van Antwerpen brandde af in 1858.

stadhuis en had een aandeel in de opbouw van het hof van Nassau.

Lauwereyns werd hier op 7 augustus 1527 aangesteld als «uppersten waerckman» en stond ook in voor het leveren van «de patronen van metselarijen». De kerk zou hem een jaarlijks pensioen betalen, daarbij nog een dagloon wanneer hij hier verbleef.

Kwam hij naar hier, de stad betaalde «eenen geheelen dach voor zijn uitreysen». Indien het werk «een gheheel jaer stille stonde» zou de meester niets ontvangen.

Indien echter de provisors in de loop van het jaar «daden wercken, tsij metsen oft van steenhouwen binnen deser stede oft daer buten up de putten oft naer zijn patronen» dan zou hij betaald worden alsof hij «tgheheele jaer daer gewrocht hadde».

Het was zijn taak de zuidelijke dwarsbeuk te voltooien, waarschijnlijk heeft hij gewerkt aan de viering en aan een deel van het middenschip.

Kort na zijn aanstelling handelen de kronieken over de «veele plaghen ende miseriën». Het regende gedurende tien maand, de oogst rotte op het veld, er heerste hongersnood en de grafdelvers kregen een extra-toelage voor het begraven van de vele pestlijders. Daarna brak een andere «haestighe ziecte» uit, «de zweetende zieckte» die meestal een dodelijke afloop kende na 24 u. Niet te verwonderen dat hier op de zondag na Bavo, begin oktober 1529, een «groote processie generale» uitging en dat de «cirurgien» een biezondere «gratificatie» ontving voor overwerk.

In dit zelfde jaar 1529 schonk het stadsbestuur een hulpgeld, het is echter precies in het jaar van het overlijden van Lauwereyns dat de kerkfabriek een bestelling deed van «twee ronde pylaeren, ghelijc de pylaeren vanden nieuwen choor». Het volgende jaar bestellen ze «eenen grooten pylaer met drie halve ronde pylaeren»: die vindt men enkel aan de viering.

In 1546 verkochten ze een lijfrente wegens «groote sware lasten» vermoedelijk gaat het om de zuidelijke zijbeuk met de twee kapellen die eraan palen; naast het hoofdportaal draagt de boog een dichtgemetselde ingang bij de kapel van St. Aubertus het jaartal 1551, een steen in de buitenmuur van de Cornelius-kapel vermeldt 1552. Er werden nogmaals renten verkocht in 1551 en 1554.

In 1566, is er nogmaals sprake van zo een «groote en sware wercken» dat er «geen apparentie 'n was dat de fabricque de sulcke somme hadde kunnen furnieren dan bij vercoopinghe van renten». Inderdaad, het ging om de bouw van het noordelijke transept. In januari 1551 hadden de proviseurs een bestelling gedaan van witte steen die moest geplaatst worden «om tnieuwe cruyswerck (te maken) up de noordsyde van het zelfde fatsoen alshet «deurgat» up de zuydtsijde». «Alle vier de durpels ende looverkens en de capiteelen, alles moet zijn van der beste Bedtsbercksten steen, ende de andere looverkens vanden besten Vlierseelchen steen». Bij het uitbreken van de beeldenstorm was dus de noordelijke dwarsarm (kant Rozemarijnstraat) gebouwd. De Bedtsbergschen steen kwam uit de putten van Oosterzele.

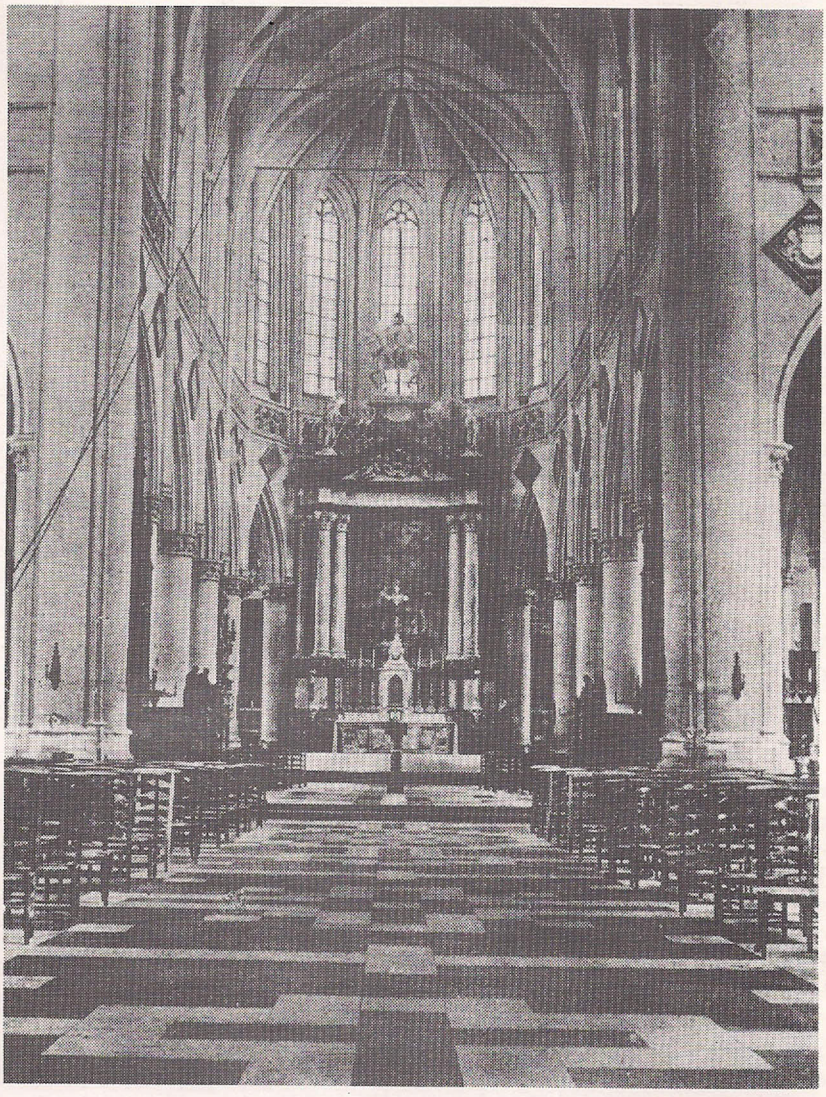

Hoogkoor vóór 1900 - foto F. Van Schuylenbergh.

De grote onderbreking.

Meer dan een halve eeuw - van 1566 tot 1628 - zou het duren alvorens kon worden gedacht aan de verdere voltooiing van de Sint-Martinuskerk. De zestiende eeuw immers staat in de geschiedenis bekend als de eeuw van de onverdraagzaamheid. Boven de kristelijke middeleeuwen pakten zich dreigende wolken samen van het rationalisme, verzwaard door de overwoekering van het geloof, een diepgaand pauperisme van het gemeen en de ontstellende misbruiken van de klerus.

De vrijheid van geweten werd geëist door de protestanten, maar eens de vrijheid veroverd, vervielen zij in het zelfde euvel als de Roomse kerk; aan beide zijden zijn ontelbare slachtoffers gevallen van dit religieus fanatisme.

Werden de stellingen van Luther door de paus veroordeeld in 1520, vier jaar later reeds stierf een vreemde «ketter» te Aalst op de brandstapel. Later nog zouden andere vreemdelingen hier levend worden begraven, opgehangen, onthoofd of verdronken : hun namen bleven bewaard. Tegenover stadsgenoten trad de magistraat voorzichtiger op: slechts één werd onthoofd, achttien vooraanstaanden werden verbannen uit het land van Aalst.

Intussen hadden de stad en omliggende dorpen het hard te verduren door het opeenvolgend verblijf van Engelse en Duitse huurlingen, Waalse Malcontenten en Spaanse troepen, Oranjelegers en Gentse Geuzen.

Deze vijftien jaar aanhoudende inkwartieringen vielen ten laste van «den ghemeenen huusman» en dit zonder enige vergelding.

In 1576 kende Aalst de Spaanse muiterij; na drie maand verlieten de opstandelingen onze leeggeplunderde gewesten. Daarop volgde een 25 maandenlange belegering van onze stad door de Geuzen van uit de kastelen van Liedekerke, Moorsel en Gijzegem. 's Nachts op 23 april 1582 wisten ze Aalst te veroveren. Talrijke burgers en geestelijken werden gedood, na zeven dagen werd aan de Gentenaars verboden onze ongelukkige stad nog verder te komen plunderen. Tijdens de belegering van juni 1579 tot april 1582 was ook nog de pest uitgebroken, te Aalst bleef haast geen gezin gespaard.

Toen onze stad op 30 november 1583 door de Engelse bezetting aan Spanje werd overgeleverd tegen betaling - zeg maar verkocht - bleek dat slechts een zesde van het land van Aalst deze rampspoedige tijd had overleefd. De stadsrekening van 1590 leek wonderwel op die van 1394-95. Het stadsbestuur schafte het officiële banketteren af, evenals het aanbieden van presentkleren en van erewijn.

Jaren later, in 1609, moesten nog maatregelen worden getroffen tegen ronddolende benden van «afgedankte soldaten, ledichgangers, vagebonden, ende bedelaers».

Zelfs de wolven waren uitgehongerd, wie er één doodde ontving een premie.

Erg bezwarend, ook voor de toekomst, was de uitwijking van onze intelligentia naar Duitsland en naar de Verenigde Provinciën;

«het was een verarming voor hun vaderland : door de nood gedwongen stelden zij hun schrandere geesten ten dienste van een vreemde». (Prof. Elaut).

Zo stierven geboren Aalstenaars in de vreemde: Lieven Baten en Dresius die doceerden te Rostock, Olivier de Bock, gehecht aan de universiteit te Heidelberg. Hendrik Van den Broeck was vier maal rector te Rostock en Hendrik de Smet drie maal te Heidelberg. Medicus-alchimist Joost van Balbiaan stierf te Gouda, Kanunnik Jan Go(de)vaert werd als predikant begraven in de grote kerk van Veere.

Dit zijn slechts enkele namen van intellectuelen, de namen van talrijke ambachtslieden die de stad ontvluchtten en hun vakkennis aan vreemden hebben overgedragen heeft niemand opgetekend.

> Het is begrijpelijk dat in deze periode van geestelijke spanningen en lichamelijke uitputting, van steriele twisten en wederzijds onbegrip, gepaard aan moord en verraad, de verdere opbouw van de kerk stil viel. Het was niet enkel gemis aan belangstelling, maar ook de financiële nood die gedurende een halve eeuw het menselijk streven uitsluitend richtte op het zelfbehoud.

Hoe de kerk er uit zag in 1628.

Zo gauw de menselijke noden maar enigzins overwonnen waren werd gedacht aan de voortzetting van het grootse opzet.

Onder de rubriek «Extra-ordinaire Ontfank» vermeldt de kerkrekening van 1617-1620 de opbrengst van de verpachting der «bieraccijse» die wordt overgemaakt «tot voorderinghe, decoratie ende reparatie van Sinte-Mertenskercke».

In 1628 vraagt het stadsbestuur de toelating aan de regering om een biezondere belasting te mogen heffen op elk stuk mout en op elke ton ingevoerd bier tot voltrekking van het monument. Dit bracht een aanzienlijke som op,in hoofdzaak bestemd voor het afwerken van de daken, voor het metselwerk werden 300.000 bakstenen verwerkt. Maar het stadsbestuur deed nog meer, het schoot in eigen zak: op het stadhuis namelijk stond een offerblok, wij lezen in de kerkrekening: «ontfaen van tgone gejont is bij burgemeester en schepenen uyt den bloc upt stadhuus».

Hoe de kerk er uit zag vernemen wij van Philips De Dijn. In opdracht van de abdis van het klooster van Vorst had deze «gheswooren lantmeester» in 1628 een aantal kaarten opgemaakt van de bezittingen der abdij en ook een gekleurd stadsplan, een combinatie

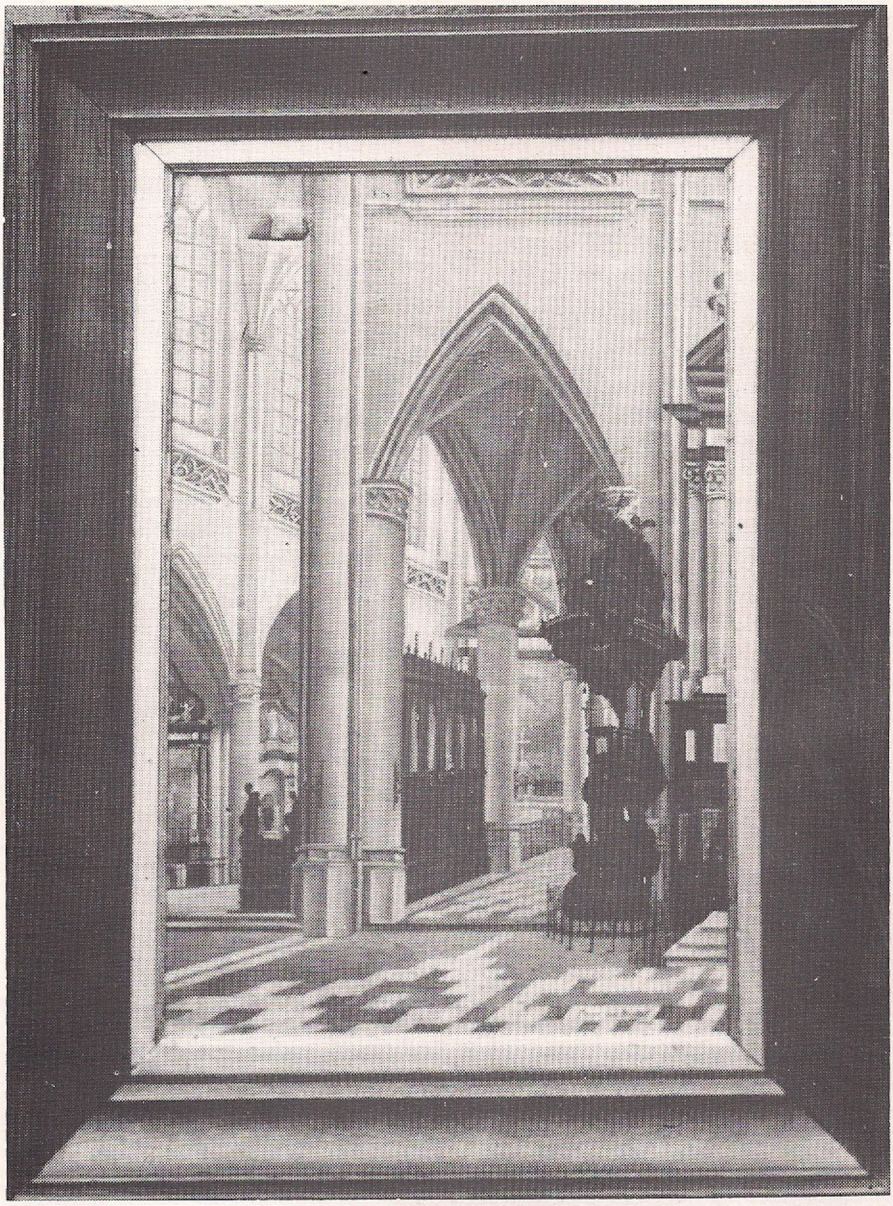

Hoogkoor naar een schilderij van Petrus Van Nuffel - foto F. Van Schuylenbergh.

van grondplan en gebouwenschets in vogelperspectief. Het is de te vroeg overleden K. Heireman, s.j. die het ontdekte bij de Jezuïeten te Aalst, blijkbaar afkomstig uit het archief van de abdij van Vorst. Aangezien het hier niet gaat om de tekening, gemaakt door een historicus of om een kunstschilder die de gebouwen in zijn uitbeelding opsmukt of afwerkt, maar wel om een bevoegd en nuchter vakman, is dit plan het meest betrouwbare, zowel wat de stad in het algemeen aangaat, als de kerk in het bijzonder.

In grote trekken heeft het beeld dat wij hier onder ogen krijgen het uitzicht waarmee wij nu vertrouwd zijn. Het torentje echter -een dakruitertje- staat bovenop het koor aangezien het dak van de viering nog niet is afgewerkt, de gevel van de noordelijke dwarsbeuk heeft in 1628 zijn huidig uitzicht reeds bekomen.

Ook het interieur krijgt zijn huidig uitzicht.

In 1631 werden de «drije reesterende boghen van 't groot werck op de moerpilaeren» opgetrokken, hiermee zal de binnenafwerking van de noordelijke dwarsarm worden bedoeld. Aan de noordzijde worden de kapellen van de benedenkerk (Doop- en O.L.Vrouwkapel) gedekt met schaliën, ook aan het huidige altaar van St.-Elooi in de zijbeuk van de noordelijke dwarsarm wordt gewerkt.

Nog hetzelfde jaar slaat de Zwarte Dood nog eens toe : begijntje Joanna Dedemaecker wordt 's nachts begraven (27 oktober), en vijf Zwarte Zusters vallen als slachtoffers. Maar ook de internationale politiek zou nogmaals de werken belemmeren.

Na de dood van aartshertogin Isabella (1633) werd Noord-Nederland door de Franse diplomatie betrokken in de oorlog tegen Spanje. Van 1635 tot 1648 kende Vlaanderen een onafgebroken reeks van oorlogen en plunderingen, de «beden» (oorlogsbelastingen) werden steeds zwaarder, al het beschikbare geld werd besteed «tot conservatie van de staat en het landt ende tot de dienst van zijne Majesteit». De stadsrekening van 1646 klaagt over de aangerichte verwoestingen, de inwoners van de omliggende dorpen waren tot «sulcke armoede en ruyne gebracht» dat zij hun belastingen niet konden betalen, hele groepen «Ledichgangers» zwierven «met hoopen binnen deser stede ende principalijck buyten ten platten lande».

Eindelijk kwam de Vrede van Munster tot stand (5 juni 1648): het zou eeuwenlang op de ekonomie van de Vlaamse steden blijven drukken. Toch juichte men te Aalst: men zou de beslissende afwerking kunnen inzetten. Dat meenden ze toch.

Op 5 oktober 1650 werden «tot vervoordringe van denselven bouw d'eerste grontsteen gheleyt en ghemetst teen een huren naer noene naer luydinghesolemneclyck van alle clocken ten bycommen en met vreugt van vele notabele en andere Ghemeynte».

Begonnen wordt met het afbreken van het metselwerk dat «los en bol» stond... en dat was heel wat. Ook het torentje wordt

neergehaald. Er wordt hetbouwd in de midden- en de zijbeuk van de benedenkerk met de kapellen van O.L.Vrouw van Zeven-Weeën en van de Doopvont. Er komt een «buytenghevel van coreelsteen» vóór deze zijbeuk alsook een «loosen ghevel» die de middenbeuk zal afsluiten. Maar deze is slecht gebouwd want reeds in 1652 is hij ingevallen.

Wat de noordelijke transept betreft, dat is in 1653 klaar, dan laten de smeden hun altaar over aan de bakkers (St. Aubertus) en betrekken hun eigen kapel op de plaats waar nu het altaar van St. Elooi oprijst.

De «loyen zolder» echter wordt eerst in 1655 gelegd, dan wordt ook de toren op de viering gezet. Aanzienlijke uitgaven worden nog gedaan voor een serieus «overwerck»; in 1674 dient een metser een rekening in van 3.125 g. 14 st. voor werk aan de gewelven, aan de loze gevel van de middenbeuk en aan het grote venster van de zuidgevel.

DE VOLTOOIING VAN EEN «ONVOLTOOIDE» ca. 1730.

Gedurende de eerste helft van de 18e eeuw zou de kerkraad de zaken nu eens grondig aanpakken. De kerkrekening van 1725-26 vermeldt de aanbesteding van reparatie aan «belfroot, thoren, eenen beuck» voor «drij duysent guldens».

Even later, tussen 1726-36 werd de uitvoering van het oorspronkelijk plan opgegeven. Besloten werd een barokke ingang «het nieuw portael voor de lijckdeure» tegen de «loze» muur aan te bouwen. Kost: 2.359 g. (vooral voor de blauwe steen) Daarbij kwam nog de schrijnwerkerij (366 g.) het nieuw portaal (950 g.) en de twee zijportalen (1500 g.) Voeg daar nog bij het afsluiten van de Doopvont (115 g.) en de rekening overtreft in ruime mate de 7.000 g.

Dergelijke uitgave kon de kerkraad niet aan, derhalve werd beroep gedaan op de Aartsbisschop van Mechelen, de proost van Affligem en de abdis van Vorst, allen «gheestelijcke thiendeheffers der praterijen Schaerbeke ende Mijlbeke». Bij uitspraak van de Raad van Vlaanderen werden ze «gecondemneert» tot het betalen van 1.700 g. tot «reparatie van deze kercke» op 13. 8.1731. Maar de Thiendeheffers gingen in Appel bij de Grote Raad van Mechelen waar een overeenkomst gesloten werd; op 5 meert 1732 bekwam de kerk haar 1.700 g.

Nu ze klaar waren met het bouwen konden de Aalstenaars hun aandacht (en hun geld) besteden aan de verfraaiing. Hier volgt een bondig overzicht van de aankopen die in de loop van een halve eeuw gebeurden.

Stadsgenoot Hendrik Willick leverde een zilveren processiekruis in 1726 en kort daarna vier zilveren kandelaars. In 1753 kochten ze er nog twee bij te Gent, waarvoor ze 3.460 g. betaalden : de zes kandelaars zijn nog bewaard.

Bij de ingang van het hoogkoor hadden de H. Petrus en de H. Ursula ieder een altaar, daar lieten ze twee witte tomben plaatsen van het zuiverste marmer in 1768.

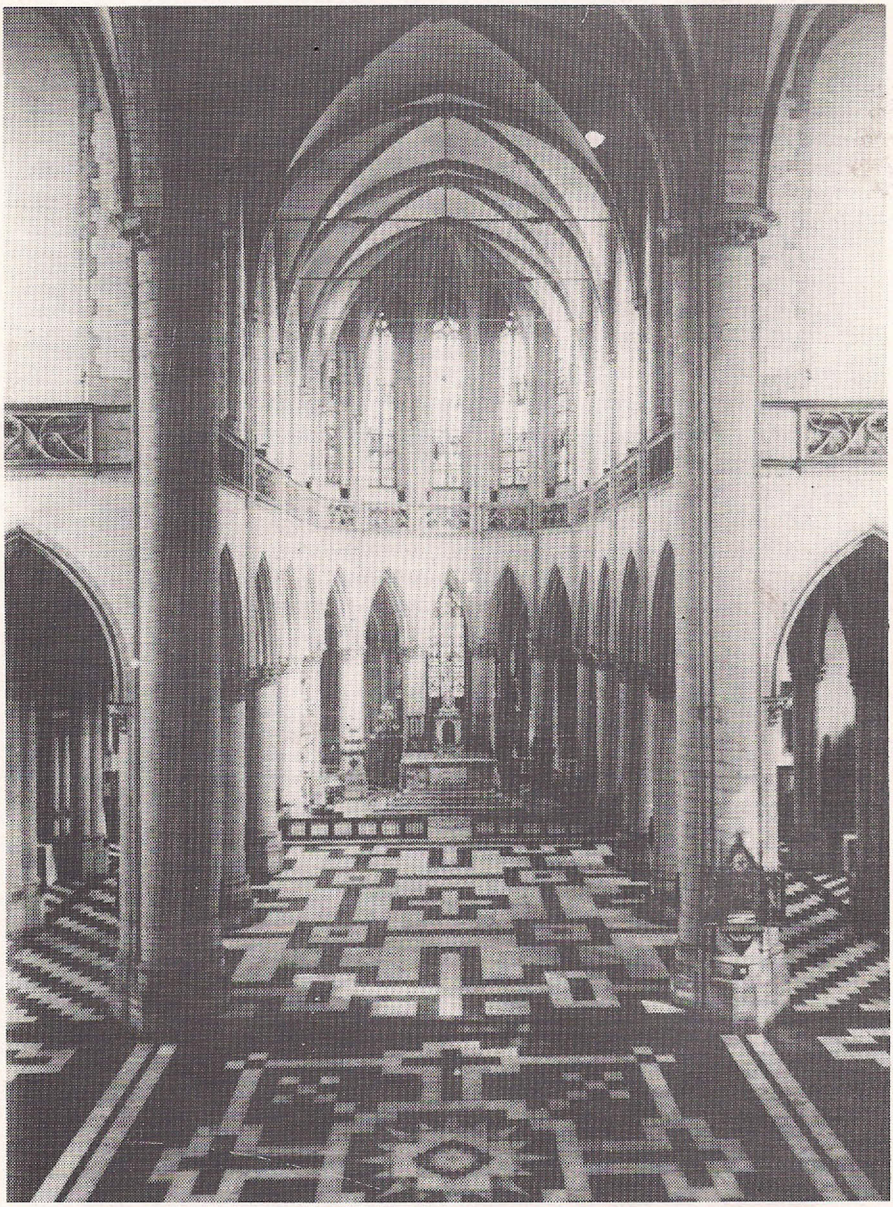

Hoogkoor na 1900 - foto F. Van Schuylenbergh.

De grootste werken zouden echter gebeuren tussen 1758-1763. Bij de nieuwe hoofdingang zou een doksaal komen met een nieuw orgel. De Aalsterse schrijnwerker J.B. Kieckens zorgde voor de orgelkast en het oksaal, ook voor de steunen van het oksaal, prijs 4.390 g. Een Broeder Augustijn uit Brussel leverde de tekening voor het snijwerk aan portaal en doksaal maar Mattelet uit Namen zou het uitvoeren, ook het beeld van de musicerende David. Het orgel zelf werd te Gent besteld bij Petrus Van Peteghem, prijs 5.220 g.

Het oude orgel werd in 1761 verkocht aan de kerk van Nieuwerkerken voor 800 g.; kort daarna (1766) werd het oude «oxael» dat boven de ingang van het koor stond, afgebroken omdat dit het zicht belemmerde op het hoofdaltaar.

Reeds in 1755 had Willick opdracht gekregen een zilveren antependium te maken voor het hoofdaltaar, hij had zelfs een voorschot ontvangen, maar acht jaar later was er nog steeds niets van in huis gekomen. Daarom richtte de Kerkraad zich tot de Brusselse beeldhouwer Janssens die in 1777 een wit marmeren hoofdaltaar leverde; hiervoor betaalden ze 14.000 g.

De komst van de Fransen vernemen wij in de rekeningen van 1794 en 1796; de kerkraad was verplicht enige «objecten praisieus in silver» te laten smelten bij de Aalsterse zilversmid Tonlin. Tot vier maal toe werden zilveren staven geleverd, samen een gewicht van 443 oncen. Hoeveel schoonheid is hier toen niet verdwenen...

TWEE GROTE RESTAURATIES IN DE 19e EEUW.

De Franse revolutie had de Aalstenaars de moed niet kunnen ontnemen, want reeds in 1810 plaatst van Buscom een nieuwe predikstoel.

Groot echter zou de luister zijn die toegevoegd werd aan de kerk door de verdere afwerking van de binnen- en de buitenarchitektuur.

Wij vernamen reeds vroeger dat drie «voyen» werden uitgevoerd naar tekeningen van Domien de Waeghemaeker, die werden in 1525 boven het hoofdaltaar geplaatst, de andere vakken van de borstwering werden later voorzien van houten zuiltjes (1715-16). Eindelijk besloot men de hele borstwering behoorlijk af te werken «gelijkvormig aan de gothieke gaelderijen, geplaatst achter den hoogen autaer.» Dit mooie werk, uitgevoerd in 1855-1896 werd bekostigd door dertien parochianen: wij zijn er hun dankbaar om.

Naast allerlei onderhoudswerken werd ook gedacht aan de verdere afwerking van het buitenzicht.

Er waren nl. sporen overgebleven van een stenen borstwering met gotische motieven die eens om het hele dak zou gelopen hebben en zelfs doorgetrokken over de dwarsgevels heen. Een proces-verbaal vertelt ons dat het herplaatsen van deze dak-afsluiting 35jaar in beslag nam (1854-1889) maar nogmaals, het was een prachtwerk.

Voor de herstellingen gebruikte men steen van Rochefort, Meldert en uitzonderlijk van Gobertange.

Kooromgang - Copyright A.C.L. Brussel.

IN DE TWINTIGSTE EEUW.

In 1900 werd het interieur aanzienlijk onder handen genomen: de witkalk die de zandsteen van zuilen, kapitelen en ribben overdekte werd weggenomen (7). Dit leidde tot een ware ont-dekking, een vrijkomen van schilderingen met engelenfiguren op de muren en de geslachtsboom van O.L.H. op het gewelf (met vermelding in romeinse en arabische cijfers 1497) een gewelfschildering met de passiewerktuigen, een andere versiering met passiebloemen, een muurschildering «Het Laatste Oordeel» (begin 16e eeuw).

Nog andere gelukkige beslissingen werden genomen. Boven het hoofdaltaar hing een groot doek «de H. Martinus wekt een dode op», gevat in een portiek met daarboven een beeld van de patroonheilige en van smekende bedelaars.

Door dit alles weg te nemen kwam de spitsbogenstruktuur vrij, een architekturale verrijking die het vertikalisme van het koor ten goede komt.

DE GROTE BRAND IN 1947.

Zaterdag, 29 maart 1947, even na 16 u.

De baas van de Graaf van Egmont ziet van op de Grote Markt rookwolken drijven boven de Oude Kerk. De plaatselijke brandweer, verwittigd te 16.16 u., vangt de strijd aan, later bijgestaan door het korps van St.-Jans-Molenbeek dat over een 45-meter ladder beschikte.

In de kerk een onvergetelijk schouwspel. De sterren vallen uit het gewelf, door de openingen zien we de helse vuurtongen met akelig gezoef voortrollen, gevoed door een eeuwenoude stoflaag. Mannen op de altaartafels halen doeken uit hun lijsten, anderen slepen alles wat draagbaar is naar buiten. Het ca 30 m. hoge dak is één vlammenzee, de hitte daarboven is ondraaglijk en er waait een hevige wind, de brandweer tracht verdere uitbreiding te voorkomen.

Een uur later stort het dak in met sinister gekraak, het vieringtorentje brandt als een toorts... wankelt... ploft neer: een gesmoorde kreet van afgrijzen gaat op uit de menigte. Intussen is de kleine klok gans, de grote klok (3000 kg) de helft gesmolten: wat er van overblijft is diep in de vloer gedrongen. Na drie uur werken is de brand bedwongen maar het Aalsterse korps blijft ter plaatse. Zondag, 30maart: kort na middernacht, onder de druk van de wind en niet meer gestut door het gebinte, stort de topgevel van de zuidarm in. Twee vakken van het gewelf begeven, het Pontstraatportaal is deerlijk

(7) De kerk werd een eerste maal bedekt met een laag witkalk in 1725. Dit werd nog zevenmaal herhaald in een eeuw tijds (1750-1849). In 1900 werd besloten de kalk- en verflagen te verwijderen.

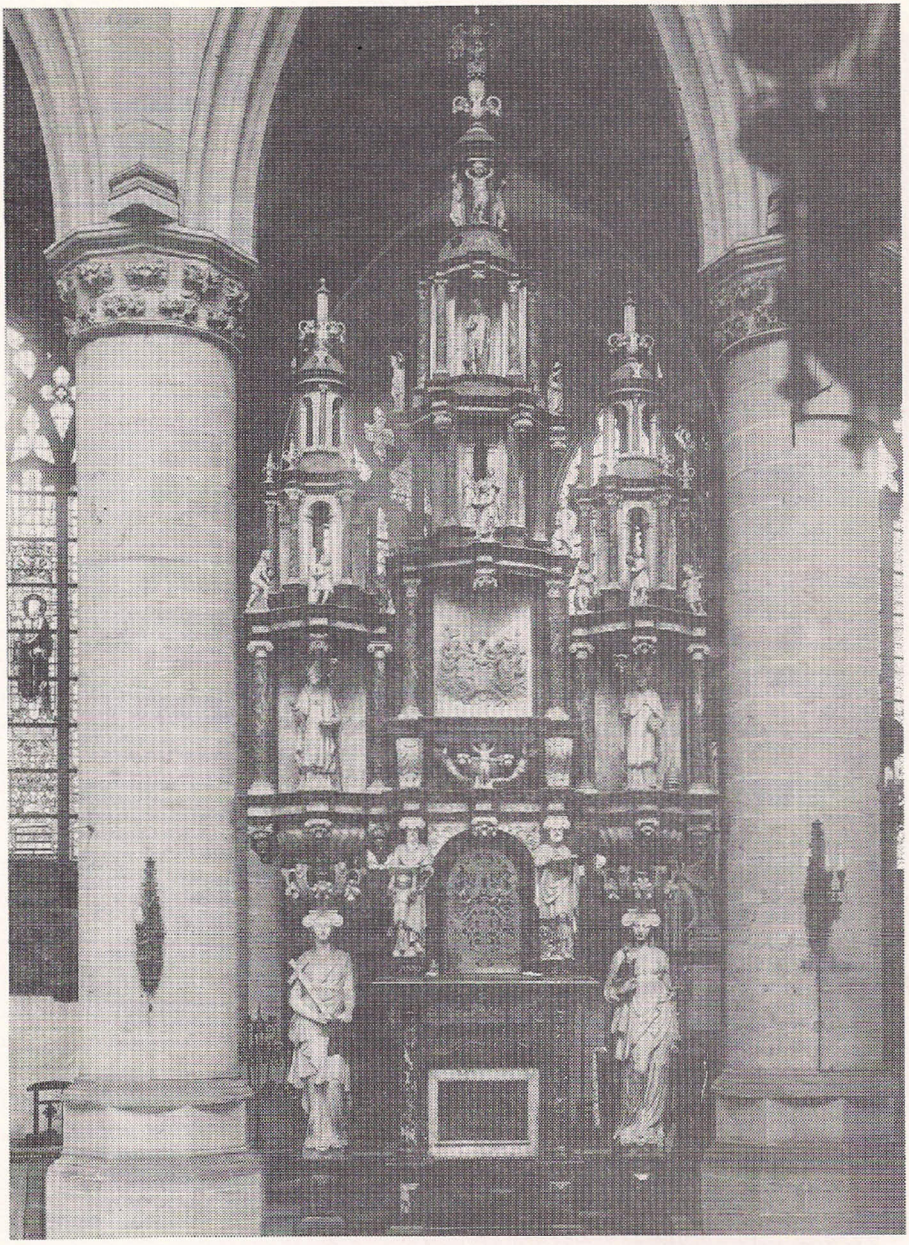

Sacramentstoren J. Duquesnoy (1604)

gehavend. Acht brandweerlui, aan het werk boven het altaar van de H. Barbara, zien alles naast zich neerploffen, hun patrones heeft ze beschermd.

Het stadsbestuur deed alle brandresten op de gewelven verwijderen, daarna liet het een voorlopig plat dak leggen en de ingevallen gewelven herstellen. Een omhaling ten voordele van de restauratie van het meubilair werd door alle Aalstenaars mild beantwoord. Terecht mocht deken Reynaert zeggen «het binnenste van mijn kerk is nu schoner dan voorheen».

DE RESTAURATIE (1955-1958)

Onder leiding van dhr. architekt-urbanist Van Mallegem uit Brussel werd begonnen met het plaatsen van een nieuw dak op 15 maart 1955; het geraamte van het dak werd uitgevoerd in beton.
De archeologische herstellingen vingen aan op 17 oktober. Hierover enkele cijfers. Er was nodig: voor de dakbedekking 2300 m2 schaliën, aan gewapend beton 600 m3, aan baksteen 1897 m3, voor de archeologische herstellingen aan borstwering en renaissanceportaal, aan balustrade en pinakels van het het koor, aan de transeptarmen en aan de kruisbloemen van de topgevel: 87,500m3 Massangissteen in vervanging van de Balegemse. Verder was nog nodig 4.573 m. keperhout en 23.738 kg. lood. Het geheel beheerst door een ijzeren kruis met vergulde haan en bol 4,5 m. hoog. Ook werden vijf bliksemafleiders aangebracht.

Wat nu de prijs van de herstellingswerken aangaat, deze beliepen 9.096.727,95 fr. Hiervan werden betaald: 1.721.000 fr. door de verzekeringsmaatschappij; 502.000 fr. als oorlogsschade en 100.000 fr. door de kerkfabriek. Het overige van de 6.773.727 fr. werd verschaft door de staat (60%), de provincie (20%) en de stad (20%).

De volledige herstelling eindigde in de zomer van 1958, hiermee waren de gevolgen van de brandramp volledig uitgewist.

DE SCHOONHEID VAN DE SINT-MARTINUSKERK.

BUITEN.

Wie belang stelt in de buitenarchitektuur begint zijn wandeling achter het koor: op het pleintje van het oud-hospitaal; met zijn eeuwenoude beuk is de aanblik uiterst schilderachtig. Boven de krans van de oostwaarts gerichte straalkapellen met hun vele steunberen en hun speelse zadeldakjes rijst een lichtbruine steenmassa op, stoer en toch sierlijk: de lichtbeuk met zijn smalle muurdammen en zijn vele vensters.

Het hele dak: koor, schip en transept is afgelijnd door een opengewerkte borstwering, telkens onderbroken door fijne pinakels boven de steunberen, een afsluiting die tevens een elegante bekroning is van de bouwmassa. Op de viering een achtzijdig opengewerkte lantaarntoren.

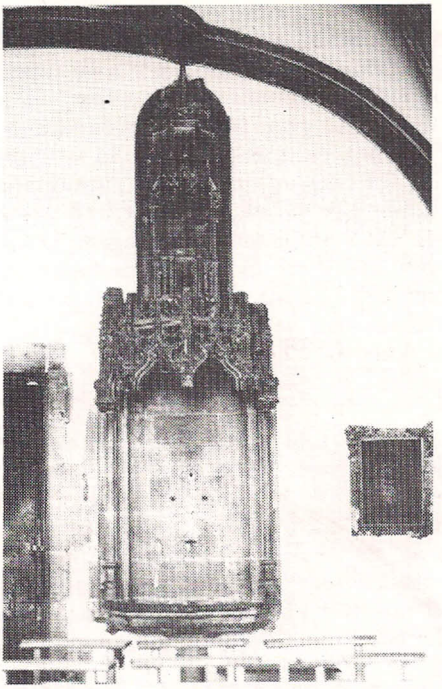

Top van vroegere Sacramentstoren (15e eeuw) - foto H. Van Speybroeck.

Grafsteen van Gheeraert du Bosch (+ 1561) en Isabeau Lotin (+ 1573) foto H. Van Speybroeck.

Zoals bij de meeste Brabantse kerken van het einde 15e begin 16e eeuw is het uitwendige sober behandeld, de voornaamste architectonische versiering is. samengetrokken op de gevels van de dwarsarmen: de zuidelijke gevel vormt een prachtige afsluiting voor de Pontstraat. Het bijzonderste element is het grote spitsbogige venster dat hier de rol overneemt van het roosvenster uit de Franse kerken : het vult het hele gevelvlak, een recordraam dat aanleiding geeft tot het aanbrengen van rayonnante traceringen. Daarboven loopt de borstwering van het dak door in op- en neergaande lijnen, de hele gevel wordt geschraagd door logisch verzwarende steunberen, fungerend als hoektorens, veelzijdige stenen kegels versierd met kruisbloemen en koepels; dit is wel een herinnering aan de Scheldegotiek waar die torentjes de transeptgevel vergezellen (St.-Baafs te Gent).

Toch is de meeste aandacht geschonken aan de versiering van het laat-gotisch tweeledig portaal, gevat in een tudorvormige omlijsting. Slingerlijnen verenigen zich tot speelse accoladeboogjes terwijl de buitenste pinakeltjes aan beide zijden opschieten als een soort fialen die deel uitmaken van de versiering aan de top. Alhoewel de westgevel aangebracht werd als een voorlopige afsluiting, toch heeft men getracht deze centrale gevel nog wat kleur bij te brengen door het alternerend gebruik van bak- en natuursteen en het aanbrengen van blinde spitsboogvensters.

De aanzetten voor de verdere voltooiing zijn duidelijk zichtbaar. Toch werd deze hoop opgegeven wanneer in 1730 een portaal met in Lodewijk XV-stijl bekronend hardstenen fronton en twee zijdeuren wordt aangebouwd.

De huidige kerk heeft een lengte van 69 m, afgewerkt zou ze een lengte hebben gehad van 85 m bij 34, een verhouding van 2,5.

De kruisbeuken meten 57m bij 10 m + 5 m. Een westtoren van 130 m was voorzien.

HET INTERIEUR.

Specifiek behoort de St.-Martinuskerk tot de groep van Antwerpse bidplaatsen, opgetrokken tussen 1490 en 1570; alle vertonen ze dezelfde kenmerken; overkluisde basiliek, getemperd vertikalisme, gereduceerd triforium; verder gebruik van de rondzuil als steun- en de zandsteen als bouwelement.

Het **hoogkoor** is bijzonder mooi.

Wie op een zonnige dag door het hoofdportaal de kerk binnenstapt, is al dadelijk getroffen door het gracieuze uitzicht van het hoogkoor, met lancetvormige vensters badend in een blijde klaarte die nederdaalt

Grafsteen Gheeraert du Bosch en Isabeau Lotin - detail - foto H. Van Speybroeck.

uit de lichtbeuk. De koorruimte, omgord door witte zuilen die ranke spitsbogen torsen als zovele gevouwen handen: het is een feest van licht en lijn, een scherp contrast van bonkige zuilen met de filigraanachtige bovenstructuur. In deze tegenstelling tussen de effenheid van de steunen en de als het ware door lijnen gearceerde bovenwanden ligt iets picturaals dat bij het Vlaamse wezen past. Er is een perspectivisch samenlopen van het arcadenregister beneden, een loopgang tussenin waarvan het maaswerk harmonieert met het staafwerk van de ramen en bovenaan het hoogvensterregister, alles geconcentreerd op het hoofdaltaar waar de pracht van de liturgische plechtigheden zich (vroeger) ontplooide. Achter het hoofdaltaar, waar de vijf absidiale kapellen zonder scheidingsmuren gecombineerd zijn tot één verdubbelde kooromgang, rijzen vrijstaande zuilen op die het ribbengewelf opwaarts stuwen in een machtige zwaai.

Zouden wij Z.E.H.Deken Reynaert niet bijtreden, wanneer hij schalks en misschien met een tikkeltje overdrijving zegt «j'ai le plus beau c(h)oeur de la Belgique»...

Nog een paar andere merkwaardigheden.

De ribben vinden hun steun op de krulkoolbladkapitelen, alleen aan de machtige moerpijlers van de viering en aan de eerste zijbeukpijlers dalen ze tot op het achthoekig basement; daar krijgen ze dan een eigen voetje. Waar de ribben niet neerkomen op een kapiteel worden ze opgevangen door consoles.

Wat zelden voorkomt - alleen Oudenaarde is ons bekend - is de aanbouw van één westelijke zijbeuk in beide dwarsarmen. Staande in het begin van deze zijbeuk en gericht naar het tegenoverliggend altaar (St. Barbara - St. Elooi) lijkt deze lange, smalle ruimte een kerk in een kerk. En Deken Reynaert vond het zicht dat hij had van op het hoofdaltaar daardoor veel mooier: «nu kijk ik op de bogen, anders zou ik gewoon om een muur kijken».

Dat het benedenschip drie traveeën mist en dat ook een monumentale westtoren ontbreekt, dat de bezonnen Brabantse meesters niet hebben getracht de vermetele geestdrift van hun Franse collega's te evenaren, het belet niet dat de Aalsterse St.-Martinuskerk een onvoltooide symfonie van inheemse gotische kunst is geworden. Wij krijgen hier een voorbeeld van durf en breed zien, een grootse opvatting van een kleine gemeenschap die toen amper 4000 leden telde. Wij zijn ze dankbaar, zoals we er ook gelukkig om zijn dat dezen die later zijn aangetreden het plan De Waeghemaeker steeds trouw zijn gebleven.

Grafsteen van Dirk Martens (+ 1534)

EEN RONDGANG IN DE KERK.

Een oude kerk heeft een modern mens zoveel te vertellen. Het kuieren van altaar tot altaar laat ons niet alleen toe de architekturale finesses te ontdekken en de kunstschatten van nabij te bewonderen, een oude bidplaats is de verstening van een bepaalde tijdgeest, een terugkeer naar het verleden.

Waren kapellen en altaar natuurlijk religieus geïnspireerd, toch waren het ook schoonheids- en tevens gebruikselementen.

Naast de devotie-gerichtheid voeren ze ons terug tot het dagelijkse leven van de gewone man (ambachten en neringen), de weerbaarheid van de gemeenschap (schuttersgilden), de kulturele uitingen (rederijkerskamers), de schoonheidsopvattingen op verschillende tijden, de gerechtelijke gebruiken.

Ieder ambacht, nering of gild vierde zijn patroon, incarnatie van de heiligheid in vlees en bloed, vertrouweling tot wie hij zijn toevlucht kon nemen in tijd van nood. Die viering gebeurde gewoonlijk op de zondag die het dichtst bij zijn naamdag lag, maar steeds en uitsluitend in de «donkere periode»; van oktober tot begin februari, anders gezegd van «bamis» (Bavo: begin oktober) tot aan de Veertigdaagse Vasten met een onderbreking rond Kerstmis.

Met de Grote Vasten immers brak een tijd aan van zware boetedoening waar de eet- en drinkgelagen van de patroonsvieringen niet op hun plaats waren. Trouwens, het waren toen toch «korte-lichtdagen» zodat niet zoveel werkuren zouden verloren gaan als tussen Pasen en Bamis.

Te Aalst, vroeger textielstad, werden de festiviteiten ingezet door de garentwijndersdag op:

21 okt.	St. Ursula - hun altaar tegenover de preekstoel verdween einde 18e eeuw.
25 okt.	Crispinus en Crispinanus - schoenmakers en huidevetters;
3 nov.	Hubertus - vroeger schrijnwerkers, kuipers enz. - nu: schutters;
8 nov.	Vier Gekroonden - bouwarbeiders vroeger in kapel van St. Antonius van Padua;
11 nov.	Martinus - kerk- en stadspatroon.
25 nov.	Catharina van Alexandrië - rederijkers;
1 dec.	Elooi - smeden, ruiters, boeren;
4 dec.	Barbara - soldaten, brandweerlieden, mijnwerkers - rederijkers;
6 dec.	Nikolaas - winkeliers;
13 dec.	Aubertus - bakkers;
15 jan.	Maurus - kleermakers;
17 jan.	Antonius-abt - beenhouwers;
20 jan.	Sebastiaan - handboogschutters
6 feb.	Dorothea - boerkozen, tuiniers, hoveniers.

Vieringen die later werden gehouden ontstonden door splitsing of het waren geen neringen

2e zondag na Pasen :
H. Jozef, beschermer van de kath. kerk - timmerlui, zagers, wagenmakers hadden zich in 1667 afgescheurd van St. Hubertus-ambacht.

23 april	Joris : ridders en militairen - voetboogschutters (gemeente-leger);
25 juli	Jacob van Compostella - nering van hoedenmakers, opgericht in 1687;
26 juli	H. Moeder Anna - kleermaaksters, modisten. Nu van de Hallegasten: het is een zuiver confrerie-altaar;
18 aug.	H. Rochus - hophandelaars - Uit schrik voor de pest schoven ze hun Vlaamse patroonheilige St. Arnout op zij: sedert 1516 behoorden de handelaars «in bellen hoppe, graenen ende zaet» tot de «Neeringhe van de groote cooplieden onder de H. Rochus». Het werd veel meer een devotie- dan een neringaltaar.

DE ALTAREN.

*** De voornaamste kunstwerken zijn aangeduid met een sterretje.**

De nummering stemt overeen met deze van het plan.

1. **Hoofdaltaar:**
Marmeren sarcofaag-altaar met de voorstelling van de «Aanbidding der Koningen» als antependium (1777).
Boven de expositietroon een kruis in zilver, gedeeltelijk verguld: 1,80 m hoog, werk van H. Willick (1725).

2. **Sacramentstoren:**
Deze drieledige eucharistische toren (1604), uitgevoerd in verschillende marmersoorten, is een van de zeldzaam bewaarde beeldhouwwerken van Hieronymus du Quesnoy de Oude (ca 1570-1641). Deze verving een prachtige toren in zandsteen. De middentoren van het laat-renaissancemonument bestaat uit zes verdiepingen, geflankeerd door twee lagere zijtorens. Er wordt een veelvuldig gebruik gemaakt van koepels, rondbogen en zuilen van de drie orden, ook vier haast levensgrote kariatiden. Sterk vooruitspringende entablementen beklemtonen de horizontaliteit. Er bestaat een harmonische verhouding zowel van de hoogte tot de breedte, als van de zijtorens tot het geheel.

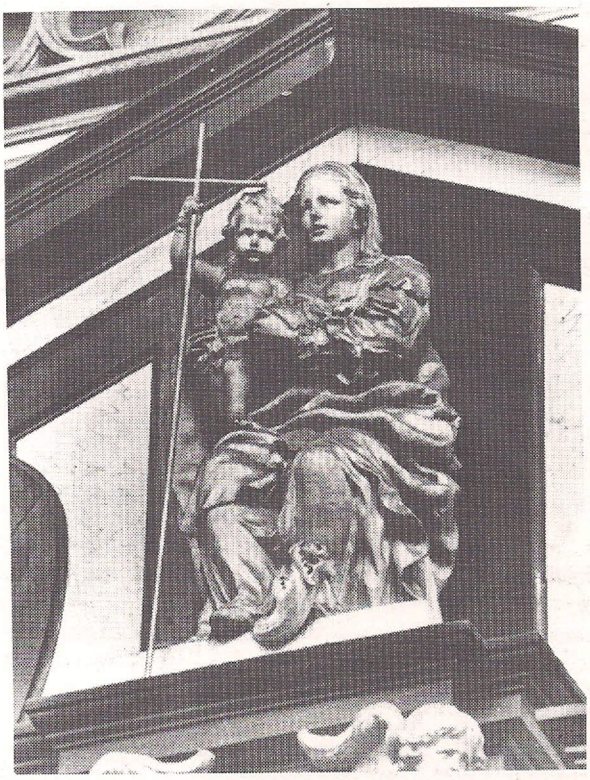

Madonna (albast) boven het altaar van het H. Kruis bij de predikstoel - foto P. Van den Abeele.

3. **Kapel van de H. Aubertus**
Behoorde aan de «brootmaeckers», de mannen van de «pisj-af». Tegenover het altaar: schilderij van G. Maes (1649-1700) «Sint Martinus wekt een dode op» (1687) dat tot in 1901 boven het hoofdaltaar troonde, samen met de beeldengroep van de H. Martinus en 2 bedelaars (J.B.De Vree 1683).
Onder het grote doek: de zitbanken van de provisoren van deze broederschap (1738) die brood uitdeelden.
«Coorenbijters» en «brootweghers» zorgden voor kwaliteit en gewicht in het brood. Ieder brood droeg een eigen bakkersmerk. In de 15e eeuw trok de bakker speciale sokken aan om het deeg te kneden met de voeten.

4. **Kapel van de H. Cornelius en de H. Maurus:**
H. Cornelius, nog steeds aangeroepen tegen kinderstuipen op tweede Pinksterdag. (Grijzerkesmis)
H. Maurus, patroon van de kleermakers (vergulde schaar boven het doek). Zij alleen mochten kleren maken en verkopen.
De eikehouten medaillons van beide patroonheiligen hangen nu weerszijden van de hoofdingang.

5. **Eikehouten gestoelte en lambrisering** in Lodewijk XVI (1770) met geschilderde medaillons en de spreuk van de Barbarakamer: «Vicit vim Veritas» (De waarheid overwint).

6. **Altaar van de H. Barbara:**
Behoort aan de «Sinte Barbelengulde» in 1503 erkend als «vrije camer van rethorika». Het blazoen draagt het jaartal 1540.
Altaar met torsezuilen in Avendersteen, helaas geverfd (8).
Jaarlijkse krijgsmis rond 4 dec. met begeleiding door de brandweer-fanfare.

7. **Tochtportaal:**
Verbrand in 1947, grotendeels hermaakt naar het oude.

8. **Altaar van de H. Rochus (Pestaltaar).**
Broederschap van bierbrouwers en hophandelaars.
Een ordonnantie vande aartshertogen (1613) beval dat alle hop van het Land van Aalst hier moest worden gekeurd. Dit vulde de kas van de nering, wat ze toeliet een doek te bestellen bij Rubens (1577-1640).
* *Schilderij : «Kristus stelt de H. Rochus aan tot patroon van de Pestlijders»* bestaat uit twee tegenstellingen : boven macht en glorie, onder angst en ellende. Grootte 4,10 m x 2,60 m geschilderd ca. 1623.

(8) Avendersteen = steen van Avesnes, krijtsteen veelal gewonnen in onderaardse groeven van het Kamerijkse, leent zich goed voor fijn beeldhouwwerk.

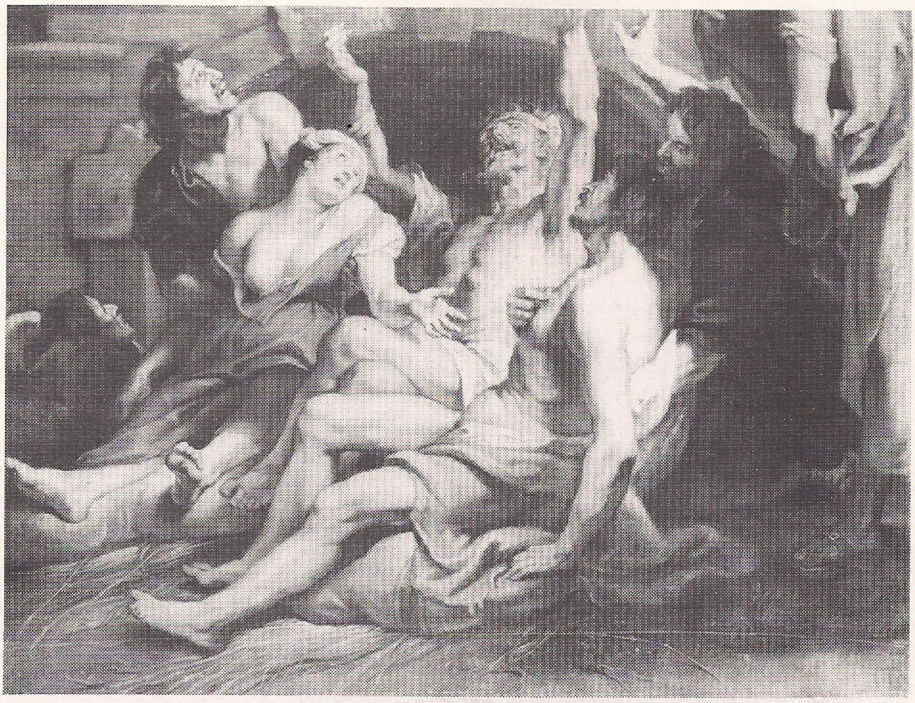

Pestlijders (onderste tafereel) P.P. Rubens - Copyright A.C.L. Brussel.

Aanbidding (detail) school, O. Venius - Copyright A.C.L. Brussel.

Onderaan twee kleine panelen (0,7m × 1m): de heilige gespijsd door een hond, bevrijd door een engel.
In de top: Madonnavoorstelling (Isabella Brant?)

* *Altaarportiek in eikehout,* waarschijnlijk uitgevoerd naar tekening van Rubens. Bekroond met beelden van pestheiligen: Antonius-abt, Hadrianus (met jaartal 1632), Christoforus en Sebastiaan.
De statuten van de brouwers werden reeds vernieuwd in 1425, zij waren verplicht twee soorten te brouwen: dubbel bier en klein bier. «Bierproevers» keurden het brouwsel in de brouwerij.

9. **Altaar van het H. Kruis:**
«thelich cruys» werd reeds vermeld in 1594-1600.

* *De renaissance altaarportiek,* in 1650 uitgevoerd door Cornelis van Mildert uit Antwerpen, werd aan de kerk van de Karmelieten op de Hopmarkt geschonken door Catharina van Vaernewijck, ter nagedachtenis van haar zoon.
Boven prijkten drie beelden; bij het overbrengen naar de St.-Martinuskerk, bleef alleen het *zittende beeld van Maria met Kindje* in albast over. Het straalt rust en waardigheid uit : jammer genoeg te hoog geplaatst om bewonderd te worden door de kunstliefhebber.
Altaarschilderij : *«Simon Stock, patroon van de Karmelieten, ontvangt het Scapulier uit de handen van O.L.Vrouw»* «1650», van Gaspar de Crayer; het bezit een rijke tonaliteit in de kerkelijke gewaden. Een opschrift met het kronogram (1805) «haC CrUCe reDeMptor» herinnert aan de vroegere aanwezigheid van het H. Kruis.

11. **Predikstoel:**
«God, schepper van de wereld», door Willem van Buscom, directeur van de Aalsterse academie van 1806 tot 1810. De legende vertelt dat de jonge kunstenaar die de hand van God beitelde sneuvelde in de slag bij Austerlitz.

12. **Kapel van de Zoete Naam Jezus:**

* *Schilderij op hout: «De aanbidding van het Kind door de Herders», uit de tijd van Otto Venius (1557-1629), gekenmerkt door*

* Schilderij op hout: «De aanbidding van het Kind door de Herders», uit de tijd van Otto Venius (1557-1629), gekenmerkt door gevoelens die duidelijk spreken uit de gelaatsuitdrukking.
Het kunstwerk werd in 1847 ontdekt op een zolder van de kerk !

* *Merkwaardige, laat-gotische gewelfschildering uit het einde van de*

Epitaaf G. Daens, middenpaneel, ca. 1510 - Copyright A.C.L. Brussel.

15e eeuw. Temidden van loofwerk, takken en passiebloemen, engelenfiguren, dragers van de passie-symbolen; lans, rietstok met spons, kruis, geselroede.
Op het gewelf van de aanpalende travee van de kooromloop: rechtstaande figuren wier hoofd omgeven is door een lichtkrans.

13a. **Kapel van St. Antonius-abt:** Houten retabel door Rob. Van Caelenbergh uit Aalst (1911).
Vroeger altaar van de «Bosseniers, Kolveniers of Busschutters» waaraan wij herinnerd worden door een schilderij «De bekoring van St. Antonius». Later lieten ze hun altaar over aan de vrije «vleeschauwers» die reeds in 1391 een keure bekwamen toen «de drie gheslachten» op eigen kosten een vleeshalle bouwden.
Deze kapel geeft toegang tot de vroegere kapittelzaal.

13b. **Kapittelzaal:** Drie merkwaardige stukken uit de 16e eeuw.
* *Een klein drieluik:* «De aanbidding der Wijzen» als middenstuk is het oudste (ca 1510). Op de zijluiken : de begiftigers, op de achterzijden nogmaals de Ouders; de Vader met twee zoons, de moeder met 7 dochters, zes vroeg gestorven kinderen zijn getekend met een kruisje. Dit epitaaf van Gillis Daens en echtgenote, gestorven in 1668, herinnert aan de vreselijke pestperiode van 1667 tot 1669.

* *Muurschildering:* «Het Laatste Oordeel». Van groot kunsthistorisch belang. Aan de hand van de overplaatsing van het kapittel van Haaltert naar Aalst (1495) en ook stylistisch dateert dit uit het begin van de 16e eeuw; het onderwerp was in de middeleeuwen zeer verspreid en steeds uitgebeeld volgens dit patroon.

Een tronende Christus, de voeten rustend op de wereldbol. Naast hem O.L.Vrouw en Johannes de Doper, daar omheen de Apostelen: de 12 stammen van Israël. Onderaan: gelukzaligen die de Heer loven, de Zondaars die naar de hel worden gesleurd door gehoornde monsters met groenachtige staarten. Het doel was duidelijk: Aan de ongeletterden een afschrikkende voorstelling brengen.

* *Grisailleschilderingen* op paneel einde 16e eeuw.
Nuttiging van het Paaslam, inzameling van het manna, oprichting van de koperen slang; vermoedelijk door Hendrik de Clercq (1570-1629) uit Brussel.

13c. **De Winterkapel:**
* Bovendeel van de laat-gotische sacramentstoren in zandsteen (einde 15e eeuw), verwoest tijdens de beeldenstorm. Nu gebruikt als bekroning van een waterbekken (1,94m. hoog) in de sacristie.

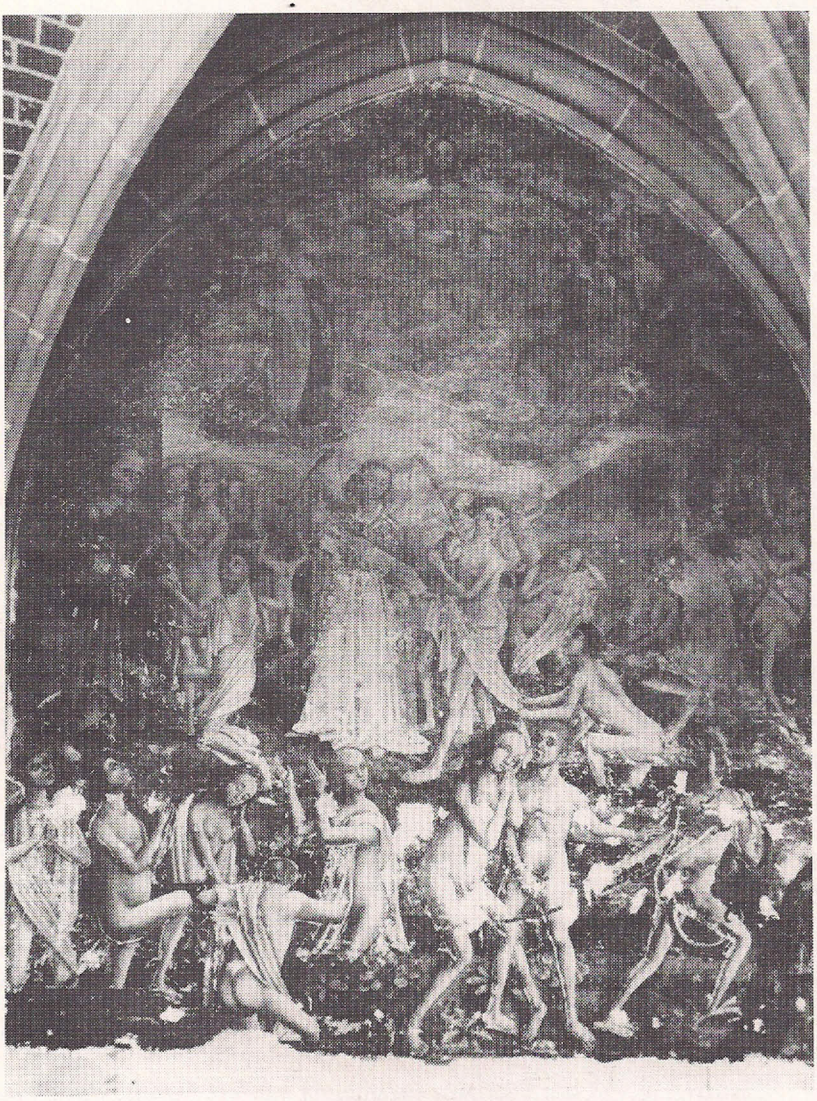

Muurschildering, begin 16e eeuw - foto H. Van Speybroeck.

14. In de doorgang naar de kooromloop: «Geslachtsboom van Maria» (17e eeuw).

15. **Kapel van het H. Hart:**
Vroeger kapel van St.-Sebastiaan, patroon van de handboog-
* schutters. Tegenover het altaar : *Grafzerk van Dirk Martens,* overgebracht uit het afgeschafte Wilhelmietenklooster in 1784, precies 250 jaar na zijn overlijden.

16. **Kapel van de H. Aloysius van Gonzaga:**
Vroeger kapel van St. Joris, patroon van de voetboogschutters oudste schuttersgilde van Aalst, gekend in 1395.
Tegenover het altaarsdoek van St. Aloysius (1856) van de Aalstenaar Jozef Meganck (1807-1891) hangt het paneel: «St. Joris doodt de draak» uit de 16e eeuw.
Dit is de eerste van de vijf absidiale kapellen in de dubbele kooromloop met vrijstaande zuilen.

17. **Kapel van de H. Nikolaas,** vroeger St. Janskapel.
De broederschap van de linnenwevers stond de kapel af aan de winkeliers in 1712 die aan de kapel haar huidig uitzicht gaven.
* *Wit marmeren altaarportiek* (1713) door J.B. De Vree die ook de houten beelden maakte van St. Jan de Doper, St. Ambrosius en St. Niklaas.
Altaardoek: De H. Nikolaas verbrijzelt afgodsbeelden (1713) door J.B. Van Volxum.
In 1758 kochten ze een wit marmeren communiebank van de Karmelieten, waarop het ordeteken van het Gulden Vlies was aangebracht. Toen ze ook nog een wit-marmeren muurbeschot lieten plaatsen in 1770, beschikten de winkeliers over een der rijkste kapellen van deze kerk.
Geborduurd antependium dat deel uitmaakte van het Gewaad van Drongen.

18. **Kapel van O.-L.-Vrouw van de Rozenkrans:**
Middenste absidiale kapel, vroeger Sanctuarium genaamd.
De marmeren versieringen van het altaar van 1600 worden bewaard in het Oud-Hospitaal. Tegenover deze kapel, op de achterkant van het hoofdaltaar, gebeeldhouwd verguld antependium in hout uit de 17e eeuw.
* *Gewelf en muurschildering van 1497.*
Van de sluitsteen met plantaardig motief vertrekt loofwerk met passiebloemen.
Op de gewelfschilden zwevende engelen, dragers van fladderende banderollen met teksten die de lof verkondigen van de Moeder Gods.
Ook de muren waren beschilderd met achttien bijbelse figuren, allen koningen van Israël met de schepter in de hand: de stamboom van Christus of de Boom van Jesse.

Een pestlijder (detail) P.P. Rubens - Copyright A.C.L. Brussel.

19. **Kapel van de H. Catharina:**
Met zekerheid bestaan de «ghesellen van der rethorijcke in 't gulde van Sinte Kathelinen» in 1467, broederschap en rederijkers ontvingen statuten in 1503.
* *Marmeren Altaar* (1664), *in het antependium marmeren opengewerkte fries* met kenspreuk «Amor Vincit». Geborduurd antependium uit de 17e eeuw.
Altaarschilderij «De marteldood van Catharina van Alexandrië» (1667) door Pieter Thijs de Oude van Antwerpen, leerling van Antoon van Dijck.
Catharina-kast met beeld van de heilige (kronogram 1701).

20. **Kapel van Crispijn en Crispinianus:**
Broederschap van schoenlappers en huidevetters. De oudste keure is van 1421.
Vroeger toegewijd aan de H. Drievuldigheid, daarvan getuigt een paneeltje boven het altaarschilderij alsook een gebeeldhouwde «gedenckenisse ter eeren van de H. Drijeenigheyt Godts ende H. Maegt Maria». Tegenover de op hout geschilderde «Onthoofding van Crispinus en Crispinianus» (17e eeuw) hangt een «Salvator Mundi» uit de 16e eeuw. Na de brand van 1947 werd hier een gewelfschildering ontdekt. Het sterk gerestaureerd siermotief bestaat uit pauweveren: in de ikonografie is de pauw symbool van de Opstanding.

21. **Kapel van St.-Antonius van Padua:**
Vroeger toegewezen aan het ambacht van de Vier Gekroonden. Het doek, overgebracht naar het Elooipand (zie nr. 29), moest de plaats ruimen voor het beeld van St. Antonius, afkomstig uit één van de afgeschafte kloosters. Bij de Capucienen op de Graanmarkt vergaderde de broederschap van de patroon van Verloren Zaken in 1750. Tegenover het altaar een doek «De marteldood van St.-Sebastiaan», afkomstig uit de kapelvan de handboogschutters, toegeschreven aan Michel van Coxie uit Mechelen (16e eeuw). In het Boymans-museum te Rotterdam zagen wij een gelijkaardig werk van Jan van Scorel (+ 1562), de overeenkomst in opstelling en koloriet is treffend.

22. **Kapel van de H. Dorothea:**
Behoorde aan de Broederschap van de hoveniers of Pourquoisen. Doek «De H. Dorothea voor haar rechter Fabricius» door de Aalstenaar P.J. De Pau (1826) tegenover een «marteldood van de H. Dorotehea» van voor 1757. De benaming Pourcoys (1770) gaat terug op bourkoys, vervorming van Brabantse broekoys van broek=vochtig ontwaterd land. Te Aalst ligt de Hovenierstraat bij de (nu overwelfde) oude Dender.
Te Brussel (Broek-zele) lag de hoveniersgrond bij de (overdekte) Zenne, de Broekstraat ligt in de buurt van de Warmoesberg (warmoes=groente), de Kool- en de Perseliestraat.

De Brand van 1947 - foto Lescornez.

23. **Kapel van St. Jozef:**
Vroeger toegewijd aan de aartsengel Michaël en aan Maria-Magdalena, later toegewezen aan de broederschap van de timmerlieden na hun afscheiding van de schrijnwerkers (zie nr. 26). Timmerlui, zagers en wagenmakers bekwamen eigen keure in 1667. Tegenover het altaar H. Anna en Maria, kopie van een Rubens.

* -*Grafsteen* van Ridder Gheeraert du Bosch (+ 1561) en Isabeau Lotin (+1573). Hij bezat het leen Overhamme, liet het kasteel heropbouwen en was hoofdbaljuw van het Land van Aalst.

* -*Glasraam* van de familie van Witger, medewerker van St. Ursmaar (+713). Hij was graaf van de Brabantgouw en verbleef op het goed ten Hamme, op de grensscheiding van Aalst en Herdersem. Verder zijn echtgenote Amelberga, zijn zoon Hemebertus, landbisschop, dochters H. Gudula (met de lantaarn) en H. Renilde die de marteldood stierf te Saintes (Ned. St.-Renilde).

24. **Kapel van St.-Jacob van Compostella:**
Jacobus de Meerdere, apostel,
Broederschap van de bedevaarders naar Compostella (heen en terug 2000 km.) Altaarschilderij «H. Jacobus strijdt tegen de Turken» van Montmorency (1728). De *broederschap bestond uit*
* *ex-Compostella-gangers en uit leden van devotie.* Het was in 844 dat de legendarische slag plaats vond waarin St.-Jacob als «matamores» d.i. morendoder, de kristelijke troepen zou hebben aangevoerd! Reeds in 1175 kende Spanje een ridderorde die de Moren moest bestrijden en de pelgrims beschermen. Hun strijdkreet: «San Jago».
In de middeleeuwse rechtspraak was één van de opgelegde hoofdbedevaarten deze naar het graf van St.-Jacob-de-Compostella in Galicië, het leek wel een tijdelijke verbanning, een afkoelingsperiode voor bloedige veten. Met pelgrimsstaf en gerande hoed, voorzien van kalebas, pelgrimstaf en vrijbrief werd hij uitgeleide gedaan. Bij zijn terugkeer droeg hij schelpen van de Galicische kust op hoed en mantel en werd door de Jacobsgezellen aan de stadspoort verwelkomd.
De schelpen worden afgebeeld op de barokke altaren - ook te Aalst - De Sint-Jacobsschelpen die nu als voorgerecht op tafel komen herinneren aan deze bedevaart, St.Jan-op-den-Koudenberg is de opvolger van het St.-Jacobs-pelgrimshuis te Brussel.
Volgens een volksoverlevering betekent Compostella : Campus (veld) en stella (ster): een ster boven het veld zou de plaats hebben aangewezen van het graf van de heilige. Een andere verklaring wijst op «compostum» d.i. dodenakker. De nering van de hoedenmakers die deze heilige als patroon hadden - wellicht om zijn eigenaardige hoed - werd hier opgericht in 1687 maar hield op te bestaan in de 18^{e} eeuw.

25. **Altaar van de H. Moeder Anna,** vroeger **Zielkensaltaar.**
Ook altaar van de Broederschap der Gelovige Zielen en van de Hallegasten. Houten altaar met beeld van de H. Moeder Anna (1782).
Gedurende een nachtelijke bedevaart naar Halle (1754) werd gedacht aan de oprichting van een confrerie, deze werd erkend in 1760. Jaarlijks vertrekt de grote tocht op Pinksteravond te 22 u om te Halle de mis bij te wonen te 5 u. (in 1980: 250 deelnemers). Een tweede tocht wordt gehouden op de eerste zondag van september.
Sint-Anna werd vroeger gevierd door kleermaaksters en modisten.
Links van het altaar: Ruiterbeeld van St. Martinus door Fr. Lemaître (1950).

26. **Altaar van St. Hubertus:**
Patroon van jagers, schutters, vroeger van alle houtbewerkers.

Patroon van jagers, schutters, vroeger van alle houtbewerkers.
Altaardoek; «Bekering van St. Hubertus» (17e eeuw) toegeschreven aan J. Boeckhorst. Onder het doek in snijwerk: beitel, boor, hamer en winkelhaak. In 1665 onstond een scheuring (zie nr.23), toen bestond de oude nering alleen nog uit schrijnwerkers, kuipers, stoeldraaiers en «haute schoenmakers».
Op 3 november wijding van St. Hubertusbrood tegen de hondsdolheid.

27. **Tochtportaal en lambrisering.**
In eikehout door Petrus De Doncker (1735-1740).

28. **Kapel van St.-Elooi:**
Schilderij: «Clotarius II geeft aan Eligius opdracht een troon te vervaardigen». De heilige houdt een munthamer in de hand (munt slaan!) Patroon van al wie iets te maken heeft met metaal, van goudsmid tot ketellapper. Door de legende ook beschermer van de paarden: talrijke paardeommegangen, zegening van paarden met reliek van Elooi, gevat in een hamer.
Aangeroepen tegen nagelgaten (clous) en beenzweren (mal de Saint-Eloy).

29. **Gestoelte van St-Elooi en van St.-Anna.**
Eikehouten gestoelte en lambrisering (1781-1788), geschilderde medaillons. Daarboven doek: «De Vier Gekroonden» (metselaars, ticheldekkers, steenhouwers, kasseiers) vroeger in de St.-Antoniuskapel (zie nr. 21).

30. **Kapel van O.L.Vrouw van Zeven Weeën:**
Toegewijd aan «De Nood Gods». Houten beeld van O.L.V. (1842) daar tegenover een schilderij, een Piëta uit de 17e eeuw. De kapel werd in.1676 afgestaan aan de familie De Ruddere die het altaar bekostigde, twee van de grafstenen zijn nog vlot leesbaar. Deze grafkapel werd in het midden van de 18e eeuw afgesloten door een hek in smeedijzer met het wapenschild van de familie. Hun leuze Eques et Aeques (ridder en ridderlijk) komt voor op het altaar.

31. **Doopkapel:**
Vont uit hardsteen met bas-reliëfs: leeuwekoppen, menselijke figuren. Koperen deksel met inschrift 1698 G.W. Muurkastje uit de 17e eeuw.

32. **Doksaal en orgel:**
Plan van doksaal en portaal: Broeder Alipius uit Brussel.
Snijwerk: M. Mattelet, Namen. Schrijnwerkerij: J.B. Kieckens, Aalst.
Project van het orgel: orgelisten van St.-Baafs te Gent en van de O.-L.-Vrouwkatedraal te Antwerpen. Uitgevoerd door orgelbouwer P. Van Petegem te Gent. Dit alles tussen 1758 en 1763.
In 1909 moest het 150-jaar oude orgel hersteld en vernieuwd worden. Dit gebeurde door Jozef Stevens, orgelmaker te Duffel, voor de som van 13.800 F. Het orgel, ingehuldigd op 25 april 1912, telde nu 34 spelen en 1790 pijpen.
Op de brand van 1947 volgde een dringende herstelling, tevens uitbreiding van dde spelmogelijkheden, vervanging van de blaasbalg en electrificatie van de tractuur. Uitvoering door Mevr. Cecilia Stevens uit Duffel.

KLOKKEN.
Uit het overblijvend gedeelte van de grote klok (3.000 kg) werd reeds op 10 nov. 1947 een nieuwe gegoten: de Maria-klok weegt 750 kg en heeft klank sol.
Het was echter eerst op 16 maart 1958 dat Mgr. Calewaert, bisschop van Gent, het nieuwe klokkentrio plechtig kwam wijden:
Martinus, gewicht 2769 kg, klank do
Jozef, gewicht 1200 kg, klank mi
Amandus, gewicht 500 kg, klank la.

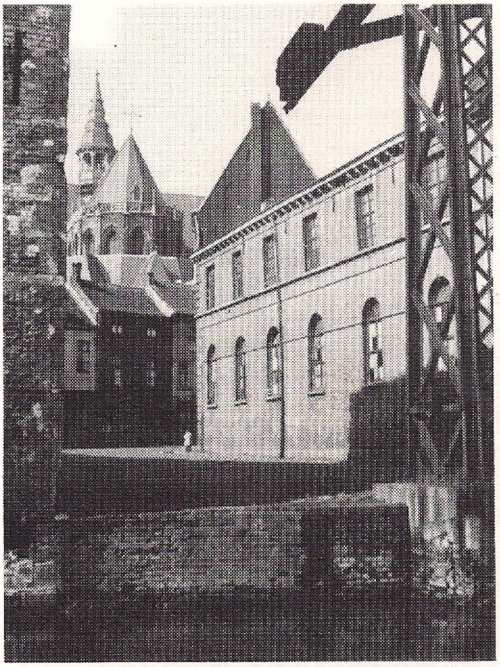

De Oude Vismarkt.

HET LAND VAN AALST — REEDS VERSCHENEN JAARGANGEN.

Reeds verschenen jaargangen worden slechts verkocht per volledige jaargang à 350,- fr.. Is de jaargang niet meer volledig in voorraad, dan wordt 60,- fr. per nummer aangerekend.

De verzending gebeurt na storting van het verschuldigde bedrag op rekening nummer 001-0561340-77 van «Het Land van Aalst, Oude jaargangen, Aalst», Eikstraat 50, 9300 Aalst.

1949 (1) : nummers 5/6.
1950 (2) : nummer 4.
1951 (3) : nummers 1/2/3.
1952 (4) : volledig
1953 (5) : nummers 2/4/5/6.
1954 (6) : nummer 2.
1955 (7) : volledig.
1956 (8) : volledig.
1957 (9) : volledig.
1958 (10) : volledig.
1959 (11) : nummer 5.
1960 (12) : volledig.
1961 (13) : nummers 2/3/4/5/6.
1962 (14) : volledig.
1963 (15) : volledig.
1964 (16) : volledig.
1965 (17) : volledig.
1966 (18) : volledig.
1967 (19) : volledig.
1968 (20) : volledig.
1969 (21) : volledig.
1970 (22) : volledig.
1971 (23) : volledig.
1972 (24) : volledig.
1973 (25) : volledig.
1974 (26) : volledig.
1975 (27) : volledig.
1976 (28) : volledig.
1977 (29) : volledig.
1978 (30) : volledig.
1979 (31) : volledig.

HET LAND VAN AALST

TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

Ere-Voorzitter : F. Courteaux.
Ere-Bestuursleden : J. De Brouwer en A. Van Lil.
Voorzitter : L. De Rijck.
Ondervoorzitter : L. Robijns.
Beheerder : G. Van Bockstaele, Bevegemstraat 14, 9620 Zottegem
Tel. (091) 60.19.04
Redaktiesecretaris : S. De Lange.
Verslaggever : B. Boel.

Redaktieadres, recensie, ruil en bestellingen van oude jaargangen : Cl. Uyttersprot, Eikstraat 50, 9300 Aalst.

Het tijdschrift wordt uitgegeven met de steun van het Rijk en van Het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen.

Prijs voor het jaarabonnement :

Voor leden : 300 fr., steunende leden : 500fr. en ereleden : 1.000 fr., te storten op postrekening nr. 000-0586911-61 «Land van Aalst», Bevegemstraat 14, 9620 Zottegem.

INHOUD VAN NUMMER 4 — 1980

F. COURTEAUX — 1480 1980

DE SINT-MARTINUSKERK
TE AALST

Haar bouwgeschiedenis

Haar schoonheid

Verantw. uitgever : J. De Brouwer - 9340 Sint-Gillis-Dendermonde
Drukkerij Veys, Tielt.